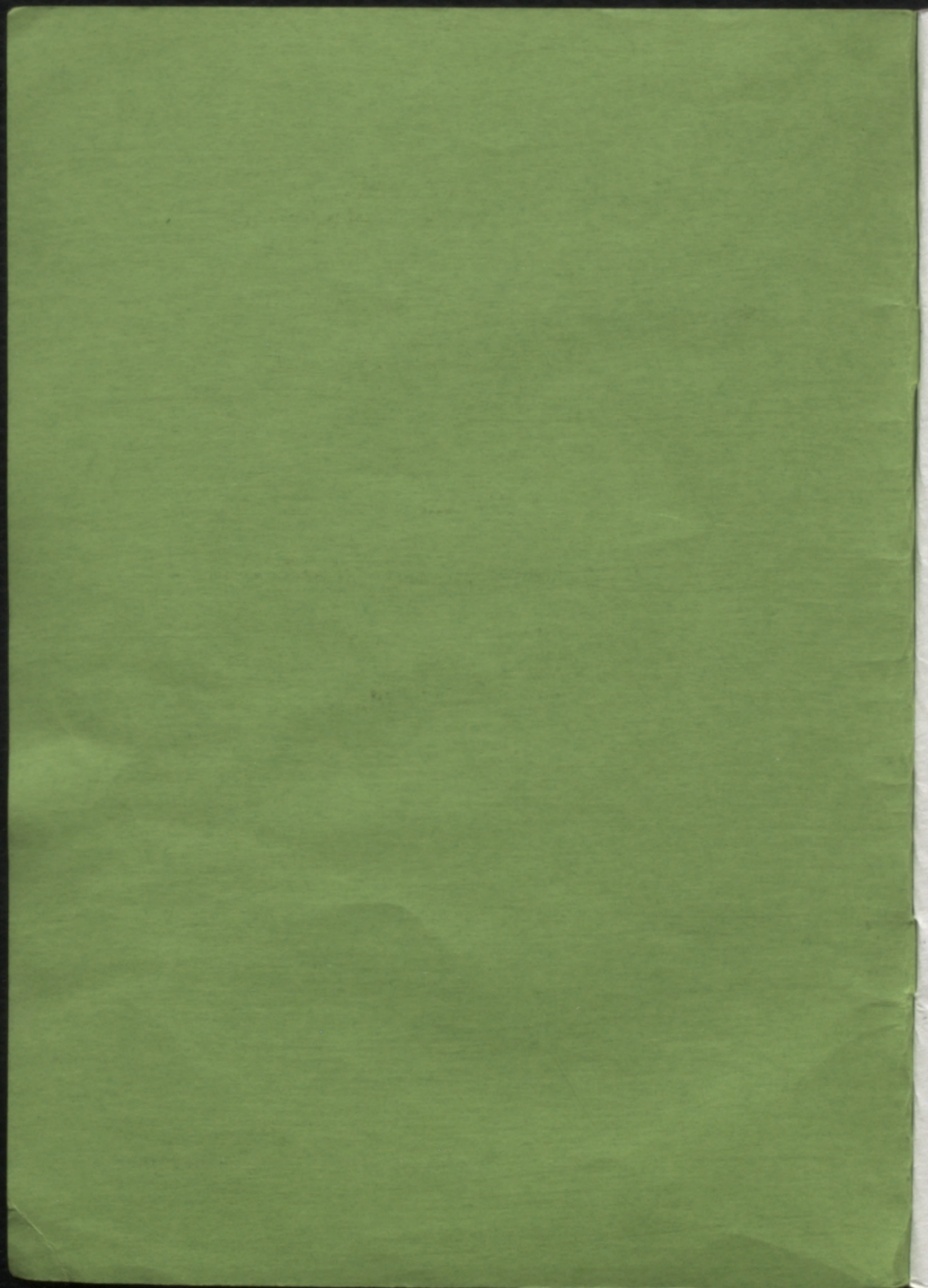

Gunta Freimane

Bibliotekāra psiholoģija
Bibliotekāra psiholoģija

L 99-3
L 423

L
02

Latvijas Universitāte
Filoloģijas fakultāte
Bibliotēkzinātnes un informācijas katedra

G.Freimane

BIBLIOTEKĀRĀ PSIHOLOĢIJA

Mācību līdzeklis

1997

~~99~~ 10.723
0304050997

02:159.9 Izdevumā "Bibliotekārā psiholoģija" sniegts ieskats lasīšanas un lasītāja, bibliotekāra, lasītāja un bibliotekāra saskarsmes psiholoģijā, kā arī iespieddarbu psiholoģijas jautājumos. Izdevums adresēts bibliotēkzinātnes un informācijas studentiem.

Redaktore Z.Eglīte
Recenzente B.Holma

Apstiprināts:
Bibliotēkzinātnes un informācijas katedras sēdē
1998.gada 22.janvārī (protokols Nr.5.)

Freimane G. Bibliotekārā psiholoģija : Māc. līdz. /
Gunta Freimane ; LU. Filoloģijas fak. Bibliotēkzin. un
inform. katedra ; red. Z.Eglīte; rec. B.Holma. – Rīga : [b.i.],
1998. - 75 lpp.

ISBN 9984 -516 - 23 - 7

SATURS

Ievads	5
I. Vispārīgs jēdziens par bibliotekāro psiholoģiju	5
1.1 Bibliotekārās psiholoģijas pamatdaļas	7
1.2 Bibliotekārā psiholoģija kā sistēma	8
1.3 Faktori, kas nosaka bibliotekārās psiholoģijas attīstības procesu	11
II. Bibliotekāra psiholoģija	17
2.1 Bibliotekāru personības psiholoģijas pētījumi	17
2.2 Kādam jābūt bibliotekāram? Kāds ir ideāls bibliotekārs?	19
2.3 Bibliotekāra sociālās lomas īpatnības	22
2.4 Bibliotekārs un dzīves jēgas problēma	25

III. Lasītāja psiholoģija	28
3.1 Lasītāja psiholoģijas izpausmes	29
3.2 Psihisko procesu ietekme uz lasīšanu	32
3.3 Lasītāju tipoloģijas	35
3.4 Sociāldemogrāfisko faktoru, ģimenes un skolas ietekme uz lasīšanu	39
IV. Bibliotekāra un lasītāja saskarsme	42
V. N. Rubakina izstrādātā bibliopsiholoģijas teorija	50
VI. Biblioterapijas psiholoģiskie pamati un izmantošanas iespējas	56
Literatūras saraksts	66

IEVADS

“Kad tu mācies, tad atklāj sev to, ko sen jau zini. Kad tu darbojies - ar to pierādi, ka tiešām zini. Kad tu māci - tu tikai atgādini citiem, ka viņi zin visu to tikpat labi, kā tu pats. Mēs visi mācāmies, darbojamies un mācām” (R.Bahs).

Mācību līdzeklī sistematizētas psiholoģiskās problēmu, kas rodas bibliotekārā darba praksē, un kuru izpausmes ikviens var novērot katru dienu.

I

VISPĀRĪGS JĒDZIENS PAR BIBLIOTEKĀRO PSIHOLOĢIJU

Pagaidām vēl nav izstrādāta viengabalaina bibliotekārās psiholoģijas (BP) teorija. Par to arī nebūtu īpaši jābrīnās, jo psiholoģijas zinātne pasaulē vēl lielā mērā ir tapšanas stadijā un psiholoģijā eksistē neskaitāmas atšķirīgas skolas un teorijas (piemēram, vairāk nekā 50 personības teorijas).

Par bibliotekārā darba, bibliotekāra un lasītāja psiholoģiju var lasīt galvenokārt tikai konkrētu empīrisku pētījumu rezultātus (piemēram, par lasīšanas motivāciju, lasītāju interesēm, izlasītā estētiskajiem vērtējumiem u.c.). Šie dati gan ir vērā ņemami, bet tie visai ātri noveco un nav attiecināmi uz visiem lasītājiem, tāpēc to izmantošanas iespējas ir ierobežotas, un bieži vien šiem datiem ir tikai vēsturiska vērtība.

Kamēr vēl nav nopietnas BP teorijas, ir ļoti grūti analizēt un vērtēt pētījumu rezultātus, jo eksistē milzīgs daudzums faktoru, kas varētu ietekmēt lasītājus pētījumu laikā. Piemēram, lasītāju intereses ir atkarīgas arī no tā, ko piedāvā izdevēji. Vai arī cits piemērs: var pētīt saistību starp studenta intelektu un to, cik stundas viņš pavada bibliotēkā, bet jāatceras arī tas, ka cilvēks nevar stundām koncentrēt uzmanību. Ja bibliotēkā nav telpas psiholoģiskai atslodzei, kafējnīcas, tad iegūtie rezultāti nebūs objektīvi. Vēl kāds piemērs: šodienas apstākļos liela ietekme uz to, ko lasa, noteikti ir līdzekļu trūkumam grāmatu iegādei un saspringtākam darba ritmam.

Galvenais šķērslis psiholoģiskas teorijas sintēzei ir BP kā zinātnes starpdisciplinārais raksturs, tās ciešā saistība gan ar bibliotēkzinātņi, gan psiholoģiju.

BP ir zinātniska disciplīna, kas pēta iespieddarbu, bibliotēkas un lasītāju auditorijas psiholoģiskos aspektus [66]. Tā iekļaujas lasītājinātnē

- kompleksā zinātnisko zināšanu nozarē, kas apvieno disciplīnas, kuras pēta iespieddarbu radīšanas, izplatīšanas, propagandas un funkcionēšanas teoriju, vēsturi un praksi.

Lasītājinātnes nozares ir lasīšanas vēsture, lasīšanas socioloģija un lasītāja psiholoģija.

BP risina lasītājinātnes, bibliotēkzinātnes un psiholoģijas kopīgas problēmas. BP pēta ne tikai lasītāja psiholoģijas izpausmes, bet arī to, kādam jābūt bibliotekāram un bibliotēkai, kādai jābūt bibliotekāra un lasītāja saskarsmei, lai lasīšanas process būtu optimāls.

1.1 Bibliotekārās psiholoģijas pamatdaļas

Var izdalīt piecas **BP** pamatdaļas:

- 1) lasīšanas psiholoģija;
- 2) lasītāja psiholoģija;
- 3) bibliotekāra psiholoģija;
- 4) bibliotekāra un lasītāja saskarsmes psiholoģija;
- 5) iespieddarbu psiholoģiskais vērtējums.

BP pēta tikai tās problēmas, kas rodas **bibliotekārā** darba praksē, un tāpēc neietver lasītāja un lasīšanas psiholoģiju visā pilnībā.

BP ir saistīta ar **bibliotekāra profesiogrāfiju**, kas izzin prasības, kādas profesija izvirza cilvēkam, darbinieku sagatavošanas un izvietojšanas psiholoģiskos aspektus, savstarpējās attiecības bibliotēkas kolektīvā. Piemēram, tiek veikti interesanti pētījumi par to, vai bibliotekārs ir īpatnējs personības tips [20], kādi ir mīti par bibliotekāra personību un - vai tie atbilst realitātei.

Iespieddarbu psiholoģiskā analīze pēta dažādu iespieddarbu veidu sociālpsiholoģiskās funkcijas, iespieddarbu lasītāju adresējumu, to pieejamību atšķirīgām lasītāju auditorijas daļām.

Lasītāju psiholoģijas izpētes galvenās problēmas ir lasītāju psiholoģijas struktūra, tās izpausmju nozīmīgākās likumības - lasīšanas vajadzības, intereses, nostādnes, uzskati, viedokļi, paradumi u.c.; lasītāju tipoloģijas, dažādu lasītāju grupu un auditoriju sociālpsiholoģiskās īpatnības. Tas viss jāpēta, lai izprastu un varētu prognozēt lasītāju darbību, lai ievērotu izmaiņas lasītājos, attiecīgi pārkārtojot un mainot bibliotekāro apkalpošanu.

Lasīšanas psiholoģija pēta lasīšanas iemaņu veidošanos, dažādu literatūras tipu, veidu un žanru uztveres un izpratnes mehānismus, cilvēku psihisko procesu un stāvokļu ietekmi uz lasīšanu (piemēram, uzmanības, domāšanas, iztēles, emociju ietekmi uz lasīšanu).

Visas BP pamatdaļas ir pārskatāmas, ja to aplūko kā sistēmu, izmantojot informātikas metodes. Tad var noteikt BP elementu kopu, nesadalot to apakšdisciplīnās. Redzamas kļūst arī attiecsmes starp sistēmas (BP) elementiem, galvenie zinātnes "posmi" un vienlaikus - problēmas, neatrisinātie jautājumi un uzdevumi pētniekam. Informātikai šeit iespējams izmantot kā filozofijas "aizstājēju" - vispārinošas teorijas veidošanai.

1.2 Bibliotekārā psiholoģija kā sistēma

BP kā sistēmas formalizēts pieraksts, izmantojot informātikas metodes, ir šāds:

$$Q = \{E, R, F\},$$

kur

E= sistēmas elementu kopa;

R= attiecsmju matrica;

F= ārējie un iekšējie faktori, kas nosaka sistēmas attīstības procesu.

BP elementu kopa sastāv no septiņiem elementiem:

$$E = \{q_1, q_2, q_3, q_4, q_5, q_6, q_7\},$$

kur

q₁= iespieddarbu autori;

q₂= iespieddarbi;

q₃= lasītāji;

q4= bibliotekārās tehnoloģijas - bibliotekāri bibliogrāfisko ciklu, procesu, organizāciju kopa, kas nodrošina bibliotēkas funkcionēšanu;

q5= lasītāju izmantotie bibliotēku darba tehniskie līdzekļi;

q6= bibliotēku darba specifiskie līdzekļi un metodes;

q7= bibliotekāri.

Šie elementi, savstarpēji saistoties, veido attieksmes, kuru psiholoģiskie aspekti ir problēmas, kas jārisina bibliotekārajai, lasītāja un lasīšanas psiholoģijai, ievērojot turklāt arī iekšējos un ārējos faktorus, kas nosaka šo zinātņu attīstības procesu.

Attieksmju matrica, ko veido šie elementi, ir sekojoša:

0	0	R13	0	0	0	0
0	R22	R23	0	0	R26	R27
R31	R32	R33	R34	R35	R36	R37
0	0	R43	0	0	0	0
0	0	R53	0	0	0	0
0	R62	R63	0	0	R66	R67
0	R72	R73	0	0	R76	R77

Materializējot attieksmju matricas elementus, var nošķirt šādus izpētes uzdevumus:

A. Iespieddarbu psiholoģiskā analīze:

1. R22 (iespieddarbu psiholoģiskais aspekts):

a) iespieddarbu klasifikācijas psiholoģiskās problēmas;

b) iespieddarbu sociālp psiholoģiskās funkcijas (piemēram, kādas psiholoģiskās funkcijas īsteno laikraksti, kādas - žurnāli);

c) iespieddarbu lasītāju adresācija;

u.c.

2. R23 (iespieddarbu un lasītāju mijiedarbības psiholoģiskie aspekti);

a) iespieddarbu psiholoģiskā iedarbība uz lasītāju (piemēram, kāda psiholoģiskā iedarbība ir romāniem par mīlestību un kāda - šausmu stāstiem);

b) iespieddarbu pieejamības pakāpe;

c) iespieddarbu lasīšanas korelācija ar lasītāju tipiem (piemēram, vai melanholiķi dzeju lasa vairāk kā holeriķi);

u.c.

3. R26 (iespieddarbi un bibliotekārā darba speciālie līdzekļi un metodes):

a) iespieddarbu propagandas metožu psiholoģiskais pamatojums (piemēram, vai iespieddarbu novietošana izstādē sekmē to aktīvāku lasīšanu; vai tematiskās kartotēkas sekmē noteiktu iespieddarbu lasīšanu);

B. Lasītāju psiholoģijas izpēte:

4. R33 (lasītāju psiholoģija):

a) lasītāju psiholoģiskā klasificēšana un tipoloģizēšana;

b) lasītāju grupu un auditoriju psiholoģiskās īpatnības;

c) lasīšanas izmaiņas un psiholoģiskie faktori, kas veicina to attīstību (piemēram, kā nervozitāte un depresija ietekmē lasīšanas iemaņu veidošanos bērnudārzā);

d) lasītāju psiholoģijas struktūra un izpausmes (lasītāju intereses, mērķi, motīvi, nostādnes);

5. R32 (lasītāju psiholoģijas un iespieddarbu attieksmes):

a) noteiktu lasītāju tipu attieksme pret noteiktiem iespieddarbu tipiem;

b) lasītāju personības īpašību un noteiktu literatūras tipu, veidu un žanru lasīšanas aktivitātes savstarpējā saistība (piemēram, vai kautrīgums ir saistīts ar lielu aktivitāti dzejas lasīšanā);

u.c.

6. R34 (lasītājs un bibliotekārās tehnoloģijas):

a) lasītāju psiholoģijas izmaiņas atkarībā no bibliotekārās tehnoloģijas;

u.c.

7. R35 (lasītāju psiholoģija un bibliotēku darba tehniskie līdzekļi, piemēram, vai personālo kompjūteru un kopēšanas tehnikas izmantošana maina lasītāju psiholoģiju).

8. R37 (lasītājs un bibliotekārs):

a) lasītāju priekšstats par bibliotekāra psiholoģisko ideāltēlu;

b) saskarsmes stila ietekme uz lasīšanas rādītājiem;

u.c.

Veicot BP sistēmas elementu detalizētu analīzi, pamatojoties uz šo elementu attieksmju matricu, iespējams gūt pilnīgu priekšstatu par zinātnes struktūru, nepieciešamajiem pētījumiem un attīstības perspektīvām.

1.3 Faktori, kas nosaka bibliotekārās psiholoģijas attīstības procesu

BP attīstību nosaka pārmaiņas, kas iezīmējas bibliotēkzinātnes teorijās.

Pašlaik pastāv atšķirības starp to, ko lasītājs gaida no bibliotēkas un to, kā bibliotekāri izprot savus uzdevumus. Piemēram, apkopojot lasītāju domas par tautas bibliotēkas funkcijām, noskaidrots, ka lasītāji vēlētos šādas bibliotēku modifikācijas [27]:

1) bibliotēka - informācijas centrs;

2) bibliotēka - darba kabinets;

3) bibliotēka - "svētnīca";

4) bibliotēka -literārs salons, klubs.

Bibliotēkas kā informācijas centra lomas izpratne ir tradicionāla, tāpēc pie tās aprakstīšanas nepakavēsimies.

Bibliotēkas - darba kabineta organizācijā galvenais ir maksimāli atvieglot radošu darbu, nodrošinot lasītāju ar izolētu telpu, iespēju relaksēties, paklausīties mūziku darba pārtraukumos u.c.

Bibliotēka - "svētnīca" varētu būt, piemēram, mākslas literatūras bibliotēka, jo mākslas albumi, grezni fotoalbumi lielai lasītāju daļai ir nepieejami. Apvienojumā ar klasisko mūziku un attiecīgu interjeru tas rosinātu pārdomas par mūžīgo un nezūdošo.

Bibliotēka - literārs salons vai klubs - tas nozīmē laiku un telpu saskarsmei, iespēju saņemt sociālu atbalstu, pārbaudīt savu viedokli par lasīto vai to noformulēt, veidot literāro gaumi vai - vienkārši atpūsties domubiedru grupā ar līdzīgu intelekta līmeni un interesēm.

Ja Rīgā eksperimentāli tiktu radītas šādas bibliotēkas, tad katrā no tām izveidotos atšķirīga psiholoģiskā atmosfēra, atšķirīgas būtu prasības telpu iekārtojumam, ļoti atšķirīgi būtu tehniskie līdzekļi, bet - galvenais, - **bibliotekāru atlases psiholoģiskie kritēriji**. Piemēram, bibliotēkā - informācijas centrā jārealizē izteikti lietišķs saskarsmes stils ar orientāciju uz risināmo uzdevumu. Bibliotēkā - literārajā salonā galvenais ir prasme vadīt procesus, kas risinās grupā, diskusijas, jāprot novērst iespējamus konfliktus, veicināt cilvēku apmierinātību ar grupas funkcionēšanu.

Bibliotekāro psiholoģiju ļoti spēcīgi ietekmē **priekšstats par bibliotēkas mērķi** un uzdevumu, ko formulē bibliotēkzinātne.

Bibliotēku zinātnieki no Lielbritānijas šādi raksturo publisko bibliotēku mērķus [28]: Veicināt augsta dzīves standarta uzturēšanu visos aspektos - izglītībā, ekonomikā, industrijā, zinātnē un kultūrā; propagandēt demokrātiskas

sabiedrības koncepciju, kurā visiem ir vienādas iespējas kļūt par īstiem pilsoņiem, mērķtiecīgām un harmoniskām personībām. Tas ved cilvēku uz laimi, uz cilvēka kā personības apzināšanos, uz citu cilvēku izpratni.

Šis mērķis tiek sasniegts, izmantojot publisko bibliotēku kā daudznozaru iestādi, kas saistīta ar informācijas sfēru, izglītību un kultūru. Tai jānodrošina visiem brīva pieeja pieredzei, ko cilvēce uzkrājusi grāmatu formā, un tādā veidā jāuztur un jāpaplašina ideju brīva plūsma.

Šāds bibliotēkas mērķa formulējums (bibliotēkas mērķis - veicināt augsta dzīves standarta uzturēšanu) rada noteiktu **psiholoģisko attiecību fonu** bibliotekāra un lasītāja attiecībās.

Latvijā bieži tiek akcentēta tikai viena - bibliotēkas kā informācijas centra funkcija. Mūsdienu sabiedrībā informācijas nozīmi ir grūti pārvērtēt, un bibliotēkai ir jāiekļaujas sabiedrības informacionālajos procesos, tomēr, aplūkojot šo jautājumu plašā perspektīvā, var runāt par dažām problēmām:

1. Sabiedrības informatizācija ir objektīvs process, bet, tāpat kā visi procesi, kas notiek **civilizācijas mērogā**, tas prasa filozofisku izvērtējumu. Vai globāla imfovide var kļūt par noosfēras sastāvdaļu? Ceļš uz noosfēru nav saistīts tikai ar informētību, bet arī, un **galvenokārt** - ar ētisko mementu, ar visu cilvēku izpratni par dzīves un pasaules absolūto pamatu, būtību, kopsakaru, augstāko mērķi un jēgu. Zināšanas cilvēkam jāsaņem tik lielā apjomā, cik to pieļauj viņa sasniegtais uz ētikas likumiem balstītais **atbildības līmenis**, pakāpe cilvēciskuma attīstībā, jo informācija un zināšanas - tā vienmēr ir arī reāla **vara**. Tad un tikai tad civilizācijas patiesajiem mērķiem un jēgai (kurus mēs vēl pat

neapzinamies) nebūs bīstama it kā objektīvā, it kā no mūsu gribas neatkarīgā informatizācija un globālā infovide, kas padarītu visas zināšanas pieejamas ikvienam.

2. Nedrīkst aizmirst par cilvēka dvēseles dzīves **daudzveidību**. Informācijas (tieši informācijas, bet ne zināšanu) kā vērtības, bibliotēkas kā informācijas centra vērtības absolutizācija rodas no šodien valdošās intelekta glorificēšanas tendences. Bieži izsakām izbrīnu par to, kāpēc cilvēki kļuvuši tik unificēti un ilgojamies pēc savdabīgām personībām. Bet personība neparādās uzkrāto zināšanu masā, bet gan - **attieksmē**, personiski pieņemtos **uzskatos** par pasaules parādībām, kas cieši saistīti ar emocionālo sfēru un ieguvuši **pārliecības formu**. Tehnikas progress strauji virzās uz priekšu, cilvēks sasprindzina visus spēkus, lai teicami pildītu savu sociālo lomu, un viņam atliek arvien mazāk laika attieksmes veidošanai, pārdomām par to, vai uzskatu šabloni, ko piedāvā sabiedriskās saziņas līdzekļi, ir piemēroti un vajadzīgi **tieši viņam**, vai visiem pēc kārtas piedāvātais dzīves modelis ir akceptējams. Cilvēkam neatliek laika pacelties pāri esamības sfērai, bet tieši tā var izjust brīvību. Lai nerastos kaleidoskopiskas un bezjēdzīgas dzīves sajūta, savs ikdienas ritms jāpieņem un jāakceptē. Šīm pārdomām, sava ritma meklēšanai ir nepieciešams laiks un telpa. Arī bibliotēka un ne tikai psihoterapeita vai psihoanalītiķa kabinets var radīt cilvēkam šo izdevību. Mājās bieži traucē neatbilstoši sadzīves apstākļi, tas, ka nav iespējams "atslēgties" un izolēties, trūkst filozofisku eseju vai dzejoļu krājumu. Ne visiem pieejami elitāri klubi. Arī bibliotēka ar iespēju klausīties *new age* mūziku, nodoties fantāzijām, sēžot atpūtas krēslā izolētā telpā un lūkojoties mākslas albumos gan vēl pagaidām vairāk pieder pie sērijas "zinātniskā

fantastika”, bet, kā rakstīja H.Hese [5]:”... nepieciešams parādīt cilvēkiem vēl neeksistējošas lietas, kuras tieši tāpēc, ka tās apcer it kā esošas kaut par soli tuvojas savai esamībai, varbūtībai, ka tās varētu rasties.”

3. Cilvēks nav dzimis tikai iegūt informāciju un to izmantot, strādāt un darboties. Cilvēks ir dzimis **dzīvei**. Un dzīvot, tas nozīmē arī **pārdzīvot**, tas nozīmē gūt estētiskās emocijas, tas nozīmē apliecināt sevi radošās diskusijās. Tāpēc bibliotēkai ir jādomā, kā radīt lasītājiem arī šādas iespējas, jo bibliotēka - tā nav tikai informācija un zināšanas grāmatu vai elektronisko nesēju formā. Bibliotēka - tas ir arī **laika un telpas strukturēšanas veids ar zināmu filozofisku pamatu**, un tās mērķis ir iespējami plašāk apmierināt daudzveidīgās cilvēka garīgās, psiholoģiskās vajadzības.

Kāds tad īsti ir bibliotēkas uzdevums - informēt vai izglītēt, apmierināt ekonomikā un biznesā strādājošo informatīvos pasūtījumus vai - sekmēt, veicināt patiesības meklējumus? Droši vien šodien šis ir retorisks jautājums. Bibliotekāri centīsies strādāt abos minētajos virzienos. Svarīgi ikvienam bibliotekāram šos virzienus apzināties.

BP sistēmas attīstību ietekmē **psiholoģijas zinātnes stāvoklis**. Pavisam tieši BP skar uztveres pētījumi un estētisko jūtu pētījumi. Nozīmīgi ir arī tas, ka pašlaik ir ļoti daudz t.s. “lietišķās psiholoģijas” publikāciju, kurās fundamentālu pētījumu rezultāti pausti ikvienam saprotamā valodā. Tas rada cilvēku izpratni par psiholoģijas pamatpatiesībām, interesi par to, gatavību ieviest vairāk t.s. psiholoģiskās loģikas savā ikdienas dzīvē, saskarsmē.

BP ietekmē ekonomiskais stāvoklis un problēmas.

Ne cilvēki paši, ne arī bibliotēkas nevar iegādāties tik daudz grāmatu un periodisko izdevumu, cik vēlētos. Labu, pieprasītu grāmatu deficīts bibliotēkās rada sasprindzinājuma momentus lasītāja un bibliotekāra attiecībās. Nepieciešamība pēc grāmatām radījusi un radīs maksas informācijas centrus (vai centrus, kas netiek finansēti no valsts budžeta līdzekļiem, piemēram, Amerikas Informācijas centrs), kas ir apgādāti ar visu lasītājiem nepieciešamo - datoriem, CD-ROM datu bāzēm, kopēšanas tehniku. Šādos centros ir īpaši operatīva, lietišķa apkalpošana, labvēlīgs psiholoģiskais klimats, ko nenoliedzami rada arī konkurence uz bibliotekāru darba vietām, jo tejas ir augstāks atalgojums un labāki darba apstākļi.

Domājams, ka tuvākajā laikā vēl netiks radīta viengabalaina BP teorija. Tam nepieciešami nopietni un plaši pētījumi, izmantojot visu zinātniskās psiholoģijas potenciālu - jaunākās atziņas un metodes. Tam nepieciešams arī jauna tipa pētnieks - cilvēks ar labu psiholoģisko izglītību, ne tikai bibliotekārs ar interesi par psiholoģiju. Tomēr mums jācenšas jau šodien izmantot mūsu rīcībā esošos faktus par pamatu darba praksei un nākošajiem pētījumiem, kas tiks veikti pašā "cilvēcīgākajā" no bibliotēkzinātnes disciplīnām.

II BIBLIOTEKĀRA PSIHOLOĢIJA

2.1 Bibliotekāru personības psiholoģijas pētījumi

Bibliotekāru personības psiholoģijas pētījumu rezultāti bibliotekāriem ir jāzin, lai novērtētu, kā bibliotekāri reaģē uz lasītāju prasībām, lasītāju gaidām un nostādņēm. Domājams, ka ikviens bibliotekārs par tiem izlasīs ar interesi.

Lielbritānijā tika veikts bibliotekāru pētījums, un iegūtie dati neatšķīrās no vidējiem rādītājiem [20]. Secinājums - bibliotekārs **nav** īpatnējs personības tips.

1978.gadā ASV pētīja vispārpieņemtus uzskatus par bibliotekāriem - t.s. **bibliotekāra strootipu** [14]. Sabiedrības stereotips ir šāds: bibliotekāre ir sieviete, ne no skaistākajām, kas lasītāju uztver kā lielāko ienaidnieku, jo viņš ņem grāmatas (!!!), sajauc fondu utt. (Šajā sakarā jāmin anekdotisks gadījums, kas 19.gs. noticis Harvardas koledžas bibliotēkā. Uz koledžas direktora jautājumu: "Kā veicas bibliotēkā?" bibliotēkas direktors atbildējis: "Lieliski! Visas grāmatas ir savās vietās, izņemot divas. Un tām es šobrīd eju pakaļ." Tomēr jāzin arī fakts, ka pēc tā laika bibliotēkas noteikumiem vienu reizi gadā visam bibliotēkas fondam bija jāatrodas bibliotēkā. Tātad, ne jau vienmēr paši bibliotekāri ir vainojami savās dīvainībās. [91]) Bibliotekāre jūtas atvieglota, ja kāds saka, ka viņa pēc bibliotekāres nemaz neizskatās.

Arī Krievijā ir apzināti sabiedrībā valdošie mīti attiecībā uz bibliotekāra profesiju [74]. Bibliotekāre (arī noteikti sieviete) ir:

- 1) kautrīga un cēla;
- 2) vecmodīga, ar dīvainībām;

- 3) neirotiķe, kas paliek vecmeita;
- 4) "audzinātāja un propagandiste";
- 5) eleganta un valdzinoša;
- 6) sava darba patriote, kas dzīvi bez darba nevar iedomāties;
- 7) lielas garīgas kultūras cilvēks.

Tātad, lasītāja apziņā tomēr pastāv visai dažādi bibliotekāra tēli. Par mitoloģiskiem tie kļūst tādā gadījumā, ja lasītājs iedomājas, ka **visi** bibliotekāri pieder pie **vienas** no grupām.

Bet, ja tic pašiem bibliotekāriem, tad rodas mīts par neveiksminiekiem, jo daudzi bibliotekāri uzskata sevi par neveiksminiekiem.

Kā paši bibliotekāri uzņem stereotipu?[14]

- 1) pilnīgi samierinās;
- 2) uzskata, ka jāiznīdē pārstāvji - "sliktie" bibliotekāri;
- 3) noliedz starpību starp bibliotekāru un "normālu" cilvēku; uzskata, ka bibliotekāri tādi nav, un stereotipu rada lasītāji;
- 4) noliedz **savu** piederību stereotipam;
- 5) pret stereotipu aktīvi jācīnās, jāpierāda, ka bibliotekāri **nav** tādi.

Interesants ir jautājums par **profesijas izvēles motīviem** apstākļos, kad pastāv samērā nepievilcīgs bibliotekāra stereotips, zems atalgojums, vairumā gadījumu - slikti darba apstākļi, neizdevīgs darba laiks. Šie ir faktori, kurus zin visi. Latvijā veiktā pētījumā [1] kā 3 galvenie iemesli, kāpēc cilvēks vēlas kļūt par bibliotekāru, minēti šādi:

- 1) iespēja būt vienmēr informētam par jaunāko literatūru - 72% gadījumu;
- 2) iespēja būt starp cilvēkiem - 49% gadījumu;
- 3) iespēja palīdzēt cilvēkiem - 40% gadījumu.

80.gados tika veikts bibliotekāru pētījums Igaunijas publiskajās bibliotēkās [86]. Secinājumi: bibliotekāri ir viegli

ievainojami; lielai daļai raksturīgas bailes no riska. Kaut arī bibliotekāri ir labi izglītoti un daudz lasījuši, viņi apjūk saskarsmē, neztur psiholoģisko slodzi, ko prasa lasītāju apkalpošana. Bieži augsta profesionalitāte veidojas, lai kompensētu neprasmi saskarsmes sfērā.

Tartu universitātes bibliotēkā pētīja bibliotekārus, izmantojot psiholoģisko testu - Ketela 16PF anketu [89]. Rezultāti liecina, ka bibliotekārus raksturo augsta (salīdzinot ar vidējiem rādītājiem reģionā) inteligence, spriedumu patstāvība, radošās spējas, un arī - augsts nepracticisms un kautrīgums. Bibliotekāri vairāk uzmanības pievērš **saviem** iekšējiem psihiskajiem procesiem, bet ne saskarsmei. Bibliotekāriem raksturīga zema iecietības pakāpe pret citu atšķirīgām domām. Šajā pētījumā aptaujāja arī 20 abonētus ar ilgu lasītāja stāžu. Viņiem piedāvāja Ketela anketas īpašību aprakstus un lūdza atlasīt īpašības, kuras viņi vēlas redzēt bibliotekārā. **Lasītājs vēlas:** mierīgu, līdzsvarotu izturēšanos, komunikabilitāti, piekāpību, atbildību, dzīvesprieku. Tātad, tieši tās īpašības, kas nav īpaši raksturīgas bibliotekāriem. Lasītāji negatīvi uztver bibliotekāra lasīšanas vadīšanas tendences. Ne aktīvie, ne pasīvie lasītāji neredz bibliotekārā cilvēku, kurš **varētu** vadīt lasīšanu.

2.2 Kādam jābūt bibliotekāram? Kāds ir ideāls bibliotekārs?

Minētais jautājums ir ļoti nopietns, un tas saistīts ar filozofisku problēmu: kur sabiedrība redz progresa cēloņus - katra indivīda brīvā attīstībā vai arī - nācijas, tautas, valsts iespējami optimālas attīstības nodrošināšanā. Kas ir primārs - indivīds vai valsts, nācija?

Ja sabiedrība vēlas nodrošināt savu pilsoņu laimi kā katra cilvēka intelektuālu, morālu, ētisku, reliģisku brīvību, ja domas brīvību uzskata par cilvēka brīvības fundamentālu elementu, tad bibliotekāra ideāls ir **tolerance**. Pat ja lasītāja uzskati ir pilnīgi pretēji bibliotekāra uzskatiem, viņam ar maksimālu ieinteresētību un entuziasmu jācenšas apmierināt lasītāja vajadzības. Bibliotekāram jāprot vienlaikus būt "reālistam un romantiķim, aristokrātam un demokrātam, ortodoksam, liberālim, populistam un patricietim"[22]. Viņam nav jācenšas ietekmēt lasīšanas saturu, bet jā rūpējas par to, lai lasītājs izkoptu savas intereses. Lai arī kādas tās būtu, regulāra lasīšana bagātina cilvēka iekšējo dzīvi. Šis modelis prasa arī maksimālu paša bibliotekāra zināšanu organizētību, gatavību psiholoģiski mobilizēties, lai ar lielu atsaucību un ieinteresētību reaģētu uz pieprasījumiem, kuru saturs pašam bibliotekāram nešķiet tuvs un ievērtības cienīgs. Tēlaini izsakoties, "bibliotekāram savs informācijas amfiteātris vienmēr jāuztur labā kārtībā, un ar sportista entuziasmu jānododas palīgā lasītājam" [22].

Domājot par šo ideāla bibliotekāra modeli, šķiet loģiski, ka eksistē izņēmumi - piemēram, cietumu bibliotēkas, kurās galvenajam uzdevumam **it kā vajadzētu būt** audzināšanas darbam, lasītāja interešu **veidošanai**. Bet tā nebūt nav. *IFLA* pieņemtajās vadlīnijās cietumu bibliotēkām izvirzīti šādi noteikumi:

- 1) grāmatu izvēlē nedrīkst būt ierobežojumi;
- 2) bibliotēkas fondu saturam, darba metodēm bibliotēkā un darba organizācijai **jāatbilst lasītāju (cietumnieku) vēlmēm un vajadzībām;**
- 3) cietuma bibliotēkai jāveicina **intelektuālās brīvības** un atbildības veidošanās. [21]

Tomēr bibliotekāram jācenšas arī paplašināt lasītāju priekšstatu par pasauli, atklājot daudzveidīgās idejas, norādot uz literatūras veidiem un tēmām, kā **iespēju spektru**, no kura katrs var izvēlēties. Tātad, nevis reklamēt un ieteikt (it kā) labāko, bet - parādīt, kādas ir iespējas, atstājot **izvēli** paša lasītāja ziņā. Šis priekšstats par bibliotekāra ideālu, kas balstās uz filozofisku pieņēmumu, ka laimes cēlonis ir maksimāli iespējamā individuālā brīvība. Individuālā brīvība ir arī sabiedrības galvenais mērķis, un - līdz ar to - bibliotekāra ideālākā īpašība ir tolerance, kas apvienota ar maksimālu ieinteresētību un entuziasmu lasītāju pieprasījumu apmierināšanā, bieži raksturīgs ASV bibliotēkām. Apstiprinājumu tam rodam arī ASV "Billē par bibliotēku tiesībām" [91].

Eiropas valstīs biežāk laimes cēloņus redz valsts un nācijas attīstībā, un tāds ir arī šo valstu centrālais mērķis. Valsts un nācijas attīstībai tiek pakārtoti cilvēku individuālie centieni. Šeit bibliotēku zinātnieki iesaka **ierobežot bibliotēku lietotāju brīvību**, jo tas sekmē sabiedrības morālo izaugsmi. Bibliotēkai "tāpat kā ūdens attīrīšanas sistēmai" esot "jāizmet viss sliktais un jāreklamē labais"[22].

Bibliotekāru cilvēciska pašcieņa un personības stāja var rasties tikai no pārliecības par savas rīcības pareizību, no pilnīgas bibliotekāra darbības mērķa apziņas. Mums jāzin, ko no mums gaida - toleranci pret visiem uzskatiem vai sabiedrības interešu maksimālu ievērošanu. Tāpēc jābūt izpratnei par sabiedrības ideāliem un mērķiem, kam sabiedrība kalpo.

Praksē bibliotekārs parasti izvēlas vienu no šiem diviem darbības modeļiem un to arī vairāk vai mazāk

konsekventi realizē savā darbībā. Sevišķi spilgti tas izpaužas fonda komplektēšanas un lasītāju apkalpošanas darbā.

2.3 Bibliotekāra sociālās lomas īpatnības

Nedaudz šaurāks ir jautājums par bibliotekāra sociālo lomu. Katrs cilvēks ikdienā spēlē sociālās lomas. Tādas ir, piemēram, pircēja, kājāmgājēja, iestādes apmeklētāja sociālās lomas. Bibliotekāra sociālajā lomā ietilpst ļoti daudzveidīgas funkcijas. No bibliotekāra parasti tiek prasīts, lai viņš būtu pedagogs, psihologs, lietišķs informācijas centra darbinieks, saskarsmes meistars, prastu vadīt pasākumus un vienlaikus varētu arī stundām vienmuļi un monotoni rediģēt katalogus un rakstīt kataloga kartītes. Komunikatīvās, t.i. - saskarsmes funkcijas, intensīvi kontakti ar lasītājiem, emocionālās un tekstuālās informācijas pārpilnība, darba tempa un ritma nestabilitāte, daudzu procesu rutīnais raksturs nosaka **augstu psihisko spriedzi kā darbības emocionālo fonu.**

Lai veiktu visas sociālajā lomā iekļautās īpašības, bibliotekāram būtu jāattīsta šādas īpašības:

- 1) **Komunikatīvās īpašības** - saskarsmes prasmes, laipnība, uzmanība, emocionalitāte, dzīvesprieks, humora izjūta, jāprot cilvēkos klausīties un viņus saprast, atrast pareizo toni sarunai;
- 2) **Intelektuālās īpašības** - erudīcija, spēja izteikt savas domas, diskutēt, spēja analizēt, atlasīt galveno, ātri saprast lietas būtību;
- 3) **Gribas īpašības** - prasme piespiest sevi veikt jebkuru nepieciešamu darbu;
- 4) **Uzmanības īpašības** - spēja ātri pārslēgties no vienas darbības uz otru, prasme koncentrēties.

Tomēr speciālajā literatūrā nav norādes, kā gan attīstīt sevī visas šīs īpašības, kā veikt tik daudzveidīgas funkcijas. Cilvēkam taču nepieciešams vienmēr saglabāt arī profesionālo pašapziņu - t.i. - pārliecību par sevi kā par **labu** speciālistu, tāpēc bibliotekāram jābūt cilvēkam, kas **var**.

Domājams, ka tomēr eksistē veids, kā attīstīt sevī nepieciešamās īpašības. Ir ļoti dažādi bibliotekārā darba procesi un ļoti atšķirīgas bibliotēkas. Katrā no tām izvirzās specifiskas prasības. Tāpēc vajadzētu jau laikus stādīties priekšā **konkrēto** sociālo lomu un izlemt - vai varam sevī attīstīt tās īpašības, kādas prasa konkrēts darbs konkrētā bibliotēkā? Varbūt mūsu psihi pati būtība ir pretrunā ar nepieciešamību monotoni veikt grāmatu apstrādi, vai - nepārtraukti būt atsaucīgam, vai - vienmēr būt gatavam izpildīt sarežģītas uzziņas, vai - īsā laikā pārslēgties no vienas darbības uz otru, pašam plānot savu laiku u.c.? Varbūt tomēr mūs tik ļoti piesaista šis darbs - tā prestižs, atalgojums, darba apstākļi - ka esam gatavi darīt visu un aktīvi pārveidot sevi? Tad ir vērts uzrakstīt šīs sociālās lomas prasības un plānu - ko un kā sevī pārveidot. Katrā ziņā nepieciešams nopietns, apzināts darbs, lai atrastu savu vietu, kas sniegtu apmierinājumu un dzīves jēgas sajūtu. Mērķis ir - realizēt sevi iespējami pilnīgi, saglabājot arī pārliecību par saviem spēkiem un drošības sajūtu, t.i., psiholoģisko komfortu.

Sava īstā darba, īstās vietas atrašana dod, **kaut arī tikai teorētiski**, iespēju būt laimīgam dzīvē. Ja cilvēks ir atradis īsto darbības lauku, tad laimes sajūtu viņš var sasniegt, **absolūti koncentrējoties** uz darāmo darbu. Tad viņš "kļūst viens vesels ar to, ko dara, apziņa un darbība saplūst, un šajā aizmiršanās stāvoklī pagaist visas rūpes. Indivīds izjūt baudu, ja viņš pilnībā kontrolē savu jomu, kas

attiecīgajā brīdī viņam nozīmē visu pasauli “ [85]. Tomēr “izaicinājumam, ko sev izvirza cilvēks, ir jābūt pietiekoši liels, lai viņš varētu likt lietā visas savas spējas. Zemāk par šo sliekšni visai drīz iestājas garlaicība. Bet, ja mērķi izvirzīti pārlieku augsti, tad bailes no neveiksmes var jūtami kavēt iekšējo mobilizāciju” [85].

Cilvēkam **nav** jājūtas kā precei darbaspēka tirgū, personību tirgū. Nav arī vienmēr jātēlo enerģisks optimisms un nav jābūt gatavam nostāties jebkurā vietā un veikt jebkuru darbu. Vispirms ir jātiek skaidrībā, vai tiešām man tas kā neatkārtojamai būtnei ir vajadzīgs un - **kāpēc man tas ir vajadzīgs?** “Starp visām noteiktā laikā iespējamām darbībām ir jāatrod visnozīmīgākā, tā, kas visvairāk ir manis paša. Ja cilvēks neizvēlas īsto darbību, viņš apzinās, ka ir sevi piekrāpis, falsificējis savu īstenību un iznīcinājis brīdi sev atvēlēta laika. Cilvēks no paša sākuma **nav** tas, kas viņš ir. Viņam sava esamība jāizvēlas pašam.”[4]

Vēl trīs citāti, kas spēj iedvesmot darbībai.

“Māksla iet ir atkarīga no pareizā ceļa; tur ir tavi draugi, un tur tu esi stiprs; ļauj sev iet virzienā, kurā tu dotos, ja varētu. Ja tu atrodi un ej savu ceļu, tu kļūsti spēcīgs, virziens un mērķis. Nekas un neviens nevar tevi atturēt” (Muhameds Tāhirs).

“Mēs nekad nerasnīsim labāku dzīvi, kamēr nespēsīsim to stādīt priekšā un neatļausim sev dzīvot tieši tā” (R.Bahs).

“Es eksistēju tāpēc, lai būtu laimīgs šajā dzīvē. Lai nopelnītu dienišķo maizi, katram dota brīvība darīt to, ko viņš vēlas. Atbildība ir spēja atbildēt par to dzīvesveidu, kuru mēs paši esam izvēlējušies. Un ir tikai viens cilvēks, kura priekšā mums jāatbild, un, protams, tie esam mēs paši” (R.Bahs).

Mums katram ir tiesības uz to. Un, ja mēs to neapzināties, tad nespējam justies brīvi un labi strādāt.

Cilvēkam ir tiesības izvirzīt šādas prasības [18]:

- 1) lai viņu cienītu;
- 2) tiesības pateikt "nē" bez jušanās vainīgam;
- 3) just un savas jūtas izpaust;
- 4) izmantot laiku, lai apdomātos;
- 5) tiesības prasīt, ko viņš vēlas;
- 6) tiesības darīt mazāk, nekā esi spējīgs;
- 7) tiesības kļūdīties;
- 8) tiesības patikt.

2.4 Bibliotekārs un dzīves jēgas problēma

Gribas dalīties pārdomās par problēmu, kas bieži nomāc bibliotekāru (studentu, cilvēku) garu. Tā ir dzīves jēgas zuduma sajūta. Kaut arī dzīvei nav nekādas jēgas, ja ar to domā kādu augstāku mērķi, kas pastāv dabā vai cilvēces pieredzē un ass prāts spēj atrast nepilnības jebkurai dzīves jēgas formulai, tomēr jēgas kultivēšana kā brīnišķīgs pašapmāns, cilvēkam ir vajadzīga.

"Šodienas cilvēks cieš no **eksistenciālā vaakuma**, no dziļām jēgas zuduma jūtām, kas savienotas ar tukšuma izjūtu. Kādi cēloņi rada šo eksistenciālo vaakumu? Atšķirībā no dzīvniekiem, instinkti nediktē cilvēkam, kas viņam ir **vajadzīgs**, un atšķirībā no vakardienas cilvēka, tradīcijas nediktē šodienas cilvēkam, kas ir viņa **pienākums**. Nezinot ne savas vajadzības, ne pienākumus, cilvēks ir zaudējis arī skaidru priekšstatu, ko viņš **grib**. Galarezultātā, viņš vai nu **grib to, ko visi**, vai arī dara to, ko **citi** grib no viņa sagaidīt.

Eksistenciālā vaakuma galvenās iezīmes ir garlaicība un apātija” [83].

Ir iespējami trīs ceļi, kā cilvēks var padarīt savu dzīvi jēgpilnu [83]:

- 1) kaut ko **dodot** dzīvei - ar darbu kā dzīves jēgas pamatu;
- 2) kaut ko **ņēmot** no dzīves - ar pārdzīvojumu kā dzīves jēgas pamatu;
- 3) ieņemot cilvēka cienīgu **attieksmi** pret likteni, kuru nespējam mainīt.

Ciešanas nevar novērst, bet var izvēlēties veidu, kā tās pārvarēt.

Tātad, ir 3 veidu vērtības, kas var būt dzīves jēgas izjūtas pamatā:

- 1) radīšana kā vērtība;
- 2) pārdzīvojums kā vērtība;
- 3) attieksme kā vērtība.

Cilvēka dzīve faktiski nevar zaudēt jēgu nekad. F.Nīcše ir teicis:”Ja cilvēkam ir **kāpēc** dzīvot, viņš izturēs jebkurus apstākļus.”

”Sevišķi spilgti tas izpaužas gadījumā, kad cilvēkam kāds uzdevums liekas it kā radīts personiski viņam, kad uzdevums kļūst par kaut ko līdzīgu misijai. Jo vairāk cilvēks dzīvi redz kā viņam uzticēto uzdevumu realizāciju, jo jēgpilnāka viņam tā liekas. Nav dzīves uzdevuma **vispār** un dzīves jēgas **vispār**. Dzīvei nav jēgas, kuru varētu atklāt. Dzīvei ir tā jēga, kuru mēs tai piešķiram. Ja darbs ir tikai līdzeklis nopelnīt, tad īstā dzīve cilvēkam sākas pēc darba un dzīves jēga ir šī brīvā laika organizēšanā” [83].

Gribētu atklāt vēl vienu, ļoti pievilcīgu dzīves izjūtas modeli, kas ikvienam, jo sevišķi bibliotekāram pēc ilgstoša emocionāli saspriegta darba lasītāju vai arī tikai grāmatu vidū,

var kļūt par nepieciešamo atslodzi, garīgas atspirdzes iespēju, var kļūt gan par teātrim līdzīgu mūsu pašu radītu izrādi, gan par iedvesmojošu meditācijas aktu - pēc mūsu pašu izvēles.

“Tradicionāli dzīve tiek uztverta kā stunda, obligāts uzdevums, projekts; mums nav vietas atpūtai, mēs vienmēr jūtamies “ceļā” un esam nolemti vienmēr būt izdzīti no tagadnes. Mūsu dzīves projekts mūs velk uz priekšu. Mēs tiecamies uz laimi nenogurstoši. Un sasprindzinājumā mūs notur ne tikai tas, bet arī jēdziena “patiesa laime” nenoteiktība. Mēs cenšamies nopelnīt, iemīlēt, sasniegt dzīves pilnību, bet nekad neesam apmierināti ar jau sasniegto un katru jaunu tagadnes dienu mēs ziedojam labākai nākotnei. Mūsu eksistences visdziļākais paradokss slēpjas apstākļī, ka visu mūžu medījot laimi, mēs nekad to nerasniedzam, nevienu pirms nāves nevar nosaukt par laimīgu šī vārda pilnā nozīmē. Bet, ja mēs uz mirkli atstājam šos centienus, mēs atrodam mazu laimes oāzi. **Un tā ir dzīvē kā spēlē.** Spēlējot cilvēks nav nākotnes uzdevumu nomākts, viņš neuztver dzīvi kā uzdevumu. Spēle nenotiek nākotnes laimes vārdā, tā pati par sevi ir laime, dievišķa tagadne. Spēlei nav mērķa, un tā nekam nekalpo. Cilvēks kā spēlētājs izjūt īpašu noskaņojumu - **spārnotu patiku**, kas ir lielāka, kā prieks par sasniegto. Tas ir prieks par brīvību, prieks par eksistenci, prieks par reālā un nereālā savienošanos mūsu dzīves izjūtā, dzīves pilnības sajūta, radošais darbs kā dievišķa tagadne, kas **nenes** sevi kā upuri tālai nākotnei”[84]. Tikai nešakiet, ka tas šodien nav iespējams.

“Cilvēks ir brīvs uzņemties atbildību par savu likteni, brīvs ieklausīties zemapziņā un pieņemt lēmumus par savu likteni. **Viņš ir brīvs no tā, lai būtu tieši tāds. Cilvēks ir**

būtne, kas pastāvīgi lemj, kādam būt nākošajā momentā” [84].

Katram ir iespējas:

- 1) atrast milzīgajā bibliotekāra sociālo lomu arsenālā kādu sev pienērotu;
- 2) kļūt par cilvēku ar neatkārtojamu starojumu, ko mums sniegs darbība, kurā mēs radzam savu misiju;
- 3) būt vienmēr dzīves jēgas izjūtas skaidroti un atrast šo jēgu darbā vai pārdzīvojumā, vai arī cildenā stājā, kādu realizējam dzīves likteņa traģikā;
- 4) un katrs mēs varam spēlēt, mums ir tiesības uz dzīvi arī kā spēli.

Atcerēsimies: “Ļauj sev iet virzienā, kurā tu dotos, ja varētu.”

III LASĪTĀJA PSIHOLOĢIJA

Lasītāja psiholoģija ir domu, jūtu, vajadzību, nostādņu, interešu, maldu, aizspriedumu, ilūziju, motīvu kopums, kas rodas sakarā ar lasīšanas objektiem ikdienas dzīvē, ikdienas apziņas līmenī [76]. Šī definīcija atspoguļo tikai lasītāja psiholoģijas kā parādības struktūru vai izpausmes, nevis tās būtību, jo pagaidām neeksistē lasītāja psiholoģijas definīcija teorētiskās abstrakcijas augstā līmenī.

Lasītāja psiholoģijas pētījumos parasti tiek izvirzīta kāda augsta teorētiska hipotēze, bet izmantotās metodes neļauj to apstiprināt. Secinājumi tiek izdarīti nevis par teoriju, bet par pētījumā iegūto empīrisko materiālu, kas parasti ir apjomīgs. Tomēr, kaut arī pētījumos ieguldīts liels darbs,

secinājumi paliek ikdienas apziņas līmenī - kā vērojamo parādību apraksti.

Lasītāja psiholoģija realizējas šādā darbībā un izpausmēs [66]:

- 1) lasīšanas satura izvēle;
- 2) pieprasījumi;
- 3) uztveres īpatnības;
- 4) teksta izpratne un vērtējums;
- 5) atsauksmes un viedokļi par izlasīto;

Lasītāja psiholoģijas pētījumus sarežģī šādi apstākļi:

1. Specifiskus **lasītāja** psiholoģijas komponentus var izdalīt tikai nosacīti. Tie saistīti ar cilvēka kā personības raksturlielumiem. Viss īpašību, prasmju komplekss, ko cilvēks "izmanto" lasot ir apvienots personības struktūrā, tomēr vēl nav precīzi noteikts, kuras no personības īpašībām nozīmīgāk ietekmē cilvēku tieši kā lasītāju un kuru ietekme ir mazāka.

2. Lasītāja psiholoģija jāpēta sabiedriskās apziņas, personības īpašību, personības psihisko stāvokļu (piemēram, dažādu emocionālo stāvokļu) līmenī.

3.1 Lasītāja psiholoģijas izpausmes

Lasīšanas virzība ir lasītāja attieksmju sistēma pret iespieddarbiem, kas nosaka lasītāja aktivitātes selektivitāti jeb izvēlīgumu. Lasīšanas virzības elementi ir lasīšanas vajadzības, intereses, nostādnes un motīvi.

Lasīšanas virzību raksturo šādi komponenti:

- 1) lasīšanas apjoms;
- 2) lasīšanas saturs;
- 3) lasīšanai patērētā laika budžets;
- 4) materiālais budžets grāmatu iegādei;

5) personiskās bibliotēkas sastāvs.

Lasīšanas vajadzības

Iespiedprodukcija kā informācijas nesējs ir dažādu vajadzību apmierināšanas līdzeklis. Dažas no tām - profesionālās, mācību, audzināšanas, pašaudzināšanas, sadzīves, estētiskās vajadzības. Cilvēks lasa ne tāpēc, ka viņam to iesaka, bet tāpēc, ka viņam radusies konkrēta nepieciešamība.

Īpašas funkcijas ir daiļliteratūrai, kas spēj apmierināt daudzveidīgas vajadzības [38]:

1. Daiļliteratūras izziņas funkcija

- a) ļauj iepazīt nepazīstamu vidi;
- b) liek domāt, rada intelektuālu spriedzi;
- c) kalpo par informācijas avotu;
- d) liek dziļāk pārdomāt dzīvi;
- e) attīsta domāšanu, fantāziju;
- f) atklāj jaunus aspektus jau zināmajā.

2. Vērtīborientācijas funkcija

- a) pilnveido priekšstatus par ētiskajām vērtībām;
- b) veido pasaules uzskatu;
- c) kalpo par piemēru un atdarināšanas paraugu;
- d) palīdz saprast savus iekšējos pārdzīvojumus.

3. Izklaides un kompensējošā funkcija:

- a) ļauj norobežoties no ārējās vides;
- b) ļauj atpūsties;
- c) palīdz izklaidēties.

4. Prestiža funkcija - ļauj justies līdzvērtīgam to vidū, kas daudz lasījuši.

5. Emocionāli estētiskā funkcija:

- a) ļauj dzīvot līdzī varoņiem;
- b) ļauj izjust estētisko pārdzīvojumu.

Lasīšanas vajadzībās izpaužas personības virzība.

Vajadzības parādās lasīšanas motīvu formā. Tās izpaužas kā lasīšanas motīvi un motivējumi. **Motīvs** ir iekšējs stimuls, kas pamatojas uz priekšstatu, ka grāmata atbilst vajadzībām. **Motivējums** ir vārdisks formulējums par to, kāpēc cilvēks vēlas kaut ko lasīt. Motīvs un motivējums var būt atšķirīgi.

Noteikta grupa motīvu ir sevišķi svarīgi. Tie ir motīvi, kuru apmierināšanā cilvēks redz t.s. "personisko jēgu" - jēgu veidojošie motīvi. Tieši šādus motīvus jācenšas izziņāt, jo tajos atspoguļojas lasītāja attieksme pret iespieddarbu, kas sniedzis viņam maksimālu baudu. Motivācijas tipi ir:

1. Estētiskais - vēlme pārdzīvot estētiskās jūtas;
2. Filozofiskais - vēlme saprast dzīves būtību;
3. Izzinošais - nepieciešamība pēc informācijas;
4. Ētiskais - vēlme atrisināt dzīves ētiskās problēmas;
5. Emocionālais - vēlme rast atbalsi saviem pārdzīvojumiem vai likvidēt noteiktu izjūtu deficītu;
6. Izklaidējošais.
7. Kompensējošais - bēgšana no dzīves.

Lasītāju intereses rodas uz vajadzību pamata, motīvu un uztveres procesa mijiedarbības rezultātā. Lasītāju intereses ir selektīvi (izvēlīgi) pozitīva attieksme pret noteiktu iespieddarbu lasīšanu, kas izpaužas kā šo iespieddarbu nozīmīguma apzināšanās un pozitīva emocionāla attieksme sakarā ar šo iespieddarbu atbilstību cilvēka vajadzībām un viņa kā lasītāja psiholoģiskajām īpašībām.

Ieinteresētību raksturo noteikts psihisks stāvoklis, kurā netīšā uzmanība (tātad, uzmanība, kuras uzturēšanai nav nepieciešama gribas piepūle) kombinējas ar pozitīvu emocionalitāti. Šajā gadījumā uztveres, domāšanas, iztēles un atmiņas procesi ir optimāli.

Ja pamatojas uz iespieddarbu veidu funkcijām un to spējām apmierināt noteiktas lasītāju vajadzības, tad nosacīti var izdalīt 3 lasītāju interešu komplektus:

- 1) daiļliteratūra;
- 2) zinātniskā un populārzinātniskā literatūra;
- 3) sabiedrisko zinātņu literatūra un publicistika.

Šo kompleksu ietvaros intereses diferencējas atkarībā no žanra, tēmas u.c. pazīmēm. Parasti cilvēkam ir vairākas lasīšanas intereses, kas var būt saistītas un veido noteiktu struktūru, kaut arī neizpaužas vienādi aktīvi.

Intereses var būt šauras, plašas, un tās atšķiras pēc noturības, aktivitātes un dziļuma. Tās saistītas ar situatīvajām vajadzībām vai arī - "personiskās jēgas" motīviem. Situatīvo interešu mēdz būt daudz, bet tās parasti nav dziļas. "Personiskās jēgas" vajadzības rada dziļas, šauras, aktīvas un noturīgas intereses. Ideāls ir relatīvi dziļu un relatīvi daudzveidīgu interešu struktūra.

3.2 Psihisko procesu ietekme uz lasīšanu

Ļoti plaši ir pētītas literatūras **uztveres** īpatnības. Uztvere ir izziņas psihiskais process, kura rezultātā atspoguļojas priekšmeti un parādības, tiem **tieši** iedarbojoties uz maņu orgāniem.

To, ko cilvēks apzināti uztver, analizējot un sintezējot pārdomā, izmantojot priekšstatus un asociācijas analizē, pārdzīvo vai galu galā paliek indiferents (vienaldzīgs), nosaka viņa vajadzības, intereses, iepriekšējā dzīves pieredze, arī mainīgi noskaņojumi, fizioloģiskie procesi un daudzi citi apstākļi.

Kad cilvēks noskaņojies uztverei, viņam, protams, nepieciešama spēja **emocionāli** uztvert un pārdzīvot. Cilvēkam jāapgūst savdabīgs uztveres veids, atklājuma un atziņas process jāsaista ar tā emocionālu pārdzīvojumu. Dziļš un nopietns pasaules pārdzīvojums saistīts ar emocionalitāti, pacilātību, un tad cilvēks nekad nejūtas iztukšots.

Lai sasniegtu pārdzīvojuma intensitāti, lai ar šo pārdzīvojumu stimulētu gribu, intelektu, radošās spējas, iztēli un fantāziju, mobilizētu savus fiziskos un psihiskos resursus, vispirms jāpanāk **pilnvērtīga** uztvere. Un pilnvērtīgai uztverei nepietiek ar jūtām vien. Uztveres laikā ļoti lielu nozīmi iegūst **domāšanas process**, cilvēka intelektuālā darbība. **Intelekta komponenti** ir uzmanība, atmiņa, domāšana un valoda.

Koncentrēta uzmanība padara uztveri precīzu. Atmiņa palīdz mums "restaurēt" savus priekšstatus, visu dzīves un mākslas pieredzi, kas ir labvēlīga asociācijām - gan tādām, kas nerastos nevienam citam, gan arī vispārcilvēciskām asociācijām, kuru pamatā ir pasaules kultūras arhetipi. Bez labas valodas izjūtas nav iespējama pilnvērtīga uztvere. Sevišķi tas attiecas uz daiļliteratūru. Domāšanā svarīgi prast skaidri formulēt tās rezultātu, vērtējot, analizējot un sistematizējot uztverto.

Uztveres procesā iegūtā emocionālā un izziņas masa nekad nav stabila, tā papildinās, mainās, pilnveidojas līdz ar paša cilvēka pieredzi un zināšanām. Piemēram, daiļdarbā lasītais dažkārt iegūst citu nozīmi, ja izlasām rakstnieka biogrāfiju. Vai arī - mainās mūsu dzīves pieredze un par to, kas agrāk likās nelogisks un neiespējams domājam jau kā par rakstnieka dziļi izziņātu patiesību.

Interesants ir jautājums par uztveres tipiem. Psihologi ir izstrādājuši dažādas **uztveres tipoloģijas**. Viena no tām izdala piecus uztveres tipus:

1. Analītiskais. Šie cilvēki visu sadala elementos, problēmās, it kā neredzot mākslas darbu kopumā. Fantāzija un iztēle viņiem parasti ir vāji attīstīta.
2. Sintētiskais. Šie cilvēki mēdz visu pārāk vispārināt.
3. Analītiski sintētiskais tips harmoniski apvieno abu iepriekšējo pazīmes, bet uztverei pietrūkst emocionālās attieksmes.
4. Emocionālais uztveres tips visu tver pārāk subjektīvi.
5. Harmoniju iemieso analītiski sintētiski emocionālais uztveres tips, kura uztvere ir ne tikai analītiski un sintētiski pilnvērtīga, bet arī emocionāli apgarota.

Nozīmīgs ir fakts, kad kāda grāmata ienāk cilvēka dzīvē kā "notikums", kas kaut daļēji maina viņa pasaules un dzīves uzskatu, ierastos stereotipus. Tas ārkārtīgi stimulē lasīšanu.

Uztveres pilnveidošanai ir svarīgi, lai daiļliteratūras iespāidi tiktu gūti regulāri. Tas veido uztveres pieredzi. Nedrīkst pieļaut tādu negatīvu reakciju kā "pārsātināšanos" ar iespāidiem. Viss uztvertais ir individuāli jāpārveido, jāpadara individuālai savdabībai atbilstošs un arī - radoši, jebkurā brīdī izmantojams. Un tam mums bieži vien laika nepietiek.

Ja vēlamies ieteikt cilvēkam piemērotas grāmatas, aktivizēt tieši individuālo pieeju katram lasītājam, aktuāls kļūst lasītāju tipoloģijas jautājums.

3.3 Lasītāju tipoloģijas

Lasītāju tipiemi jāatšķiras tieši pēc kādām būtiskām lasīšanas pazīmēm. Bieži vien cilvēki negatīvi izturas pret tipoloģijām, uzskatot, ka reti kurš pilnībā iekļaujas kāda tipa ietvaros. Tomēr jāatceras, ka tipoloģija ir tikai atļauja (jeb - iespēja, kas mums dota) skatīties noteiktā virzienā, un tā nenorāda "punktu", kurā cilvēks atrodas, bet tikai "lauku", kurā viņu meklēt. Kad esam noteiktā "laukā", vieglāk un ātrāk iespējams diagnosticēt individualitāti. Tipoloģija rada iespēju individualizēt.

Zinātniskas lasītāju tipoloģijas risinājums tiek meklēts 3 virzienos: socioloģijā, sociālajā psiholoģijā un vispārīgajā psiholoģijā. Tas nozīmē - lasītājus cenšas klasificēt, izmantojot sociāldemogrāfiskās pazīmes vai arī - nosakot viņu psihisko procesu īpatnības; dažkārt - pēc viņu lasīšanas pieredzes.

Izveidot zinātnisku lasītāju tipoloģiju ir sarežģīti, jo tās pamatā jābūt pazīmēm, kuras var labi noteikt bibliotekārs savā praktiskajā darbā. Šīm pazīmēm jābūt pamatā nepieciešamībai atšķirīgi veikt lasītāju apkalpošanu un jādiferencē cilvēkus tieši kā lasītājus.

Ja lasītāju tipoloģiju veido atkarībā no lasīšanas objekta, t.i., no grāmatu īpatnībām, tad nepieciešams izpētīt dažādus literatūras veidus un žanrus, noteikt milzīgajā pazīmju kompleksā pazīmes, kas liek šos darbus lasīt noteiktām cilvēku grupām. Tradicionālā literatūras tipu, veidu un žanru klasifikācija nevar tikt izmantota, jo tajā nav ņemtas vērā uztveres īpatnības. Lasītāji grāmatas atlasa un vērtē pēc citiem kritērijiem. Sākumpunkts šiem pētījumiem

var būt - noskaidrot, kā **paši lasītāji** sagrupē daiļliteratūras darbus.

Pastāv arī jautājums - kas ir jāliek lasītāju diferenciācijas pamatā: tiešie lasīšanas rādītāji (piemēram, noteiktu autoru darbu vai žanru lasīšanas aktivitāte) vai - faktori, kas tos rada (piemēram, personības īpašības, uztveres raksturlielumi, temperamentu u.c.).

Austrāliešu zinātnieks R.Bambergs lasītājus (bērnus) iedala četros tipos:

1. Romantiskais (mīl jūtu aprakstus).
2. Reālistiskais (mīl reālistisku prozu).
3. Intelektuālais (meklē grāmatās parādību izskaidrojumu).
4. Estētiskais (meklē noskaņas, ritmu, atskaņas; izlasīto bieži pārļasa).

Šī ir klasifikācija atkarībā no daiļliteratūras uztveršanas tipa.

Amerikāņu zinātnieks G.Girls piedāvā savu lasītāju tipoloģiju:

1. Funkcionāli pragmatiskie lasītāji. Lasa, lai iegūtu informāciju un apmierinātu profesionālās vajadzības.
2. Emocionālie fantazētāji meklē vielu pārdzīvojumam un iztēlei.
3. Racionālie intelektuāļi aktīvi domā, analizē izlasīto, salīdzina jauno informāciju ar personisko priekšstatu. Parasti šī tipa lasītāji lasa zinātniskus un filozofiskus darbus, sociālos romānus, nopietno dzeju un no izklaidējošās literatūras priekšroku dod detektīviem.
4. Literārais lasītājs, kam daiļliteratūra ir garīgās dzīves centrs. Lasa sava prieka pēc - bez jebkāda praktiska iemesla.

Krievu lasīšanas pētnieks S.Trubņikovs [80] par lasītāju tipoloģijas pamatu iesaka izmantot **lasīšanas kultūras** rādītājus, kurus sadala savstarpēji saistītās sfērās:

1. Izvēles kultūru raksturo tās plašums, mērķtiecīgums, aktivitāte, patstāvīgums, motivācija (t.i. - garīgo interešu vai prestiža motīvu dominante).

2. Uztveres kultūru raksturo emocionālās un intelektuālās uztveres vienības līmenis, uztvertā pārdomāšanas aktivitāte, vispārīnāšanas spēja, uztveres objektivitāte.

3. Apgūšanas un izmantošanas kultūra izpaužas pirmām kārtām vērtējumos. Vērtējumi vai estētiskie spriedumi var būt patstāvīgi vai nepatstāvīgi, argumentēti vai neargumentēti, dziļi vai virspusēji, saistīti vai nesaistīti ar citu lasīto, pareizi vai kļūdaini. Svarīga ir arī pozitīvo vai negatīvo vērtējumu attiecība. Pozitīvie vērtējumi rāda lasītāju estētisko ideālu un tāpēc ir sevišķi nozīmīgi. Vērtējumi daudz drošāk raksturo lasīšanas kultūru un gaumi kā literatūras izvēle. Cilvēki vērtē saturu un formu, bet - atšķirīgi. Vieniem vērtējumi saistīti ar paša satura un formas raksturlielumiem - tēlainību, patiesīgumu, emocionalitāti, jaunuma efektu, izteiksmību. Citiem pozitīva vērtējuma galvenais kritērijs ir atmiņas no personiskās dzīves, kas rodas uz asociāciju pamata.

Sevišķi nozīmīgi "lasītāja talantu" (daiļliteratūras uztveres ziņā) ietekmē vispārīgais intelekta līmenis, t.sk. - augsta valodas kultūra. Augstas vispārīgās intelektuālās spējas nodrošina uztveres "filozofiskumu", uztveres procesā iesaistot plašas zināšanas, kas padara uztveri daudzpusīgu.

Kādu grāmatu lasīšanai dod priekšroku cilvēki ar atšķirīgu **temperamentu**? [43]

1. Holeriķi (nenosvērtie ekstraverti) mīl reālistisku, emocionāli piesātinātu mākslu, kas saistīta ar dzīves prozu. Ciena arī izteikti romantiskas grāmatas. Viņiem patīk valodas ziņā ne pārāk sarežģīti darbi.

2. Sangviniķi (nosvērtie ekstraverti) lasa formas ziņā vienkāršus, mākslinieciskus, reālistiskus darbus.

3. Melanholiķi (nenosvērtie intraverti) ciena emocionāli mistisko mākslu, kurai emocionalitāte slēpta zemtekstā. Viņi dod priekšroku sarežģītai formai.

4. Flegmatiķi (nosvērtie intraverti) dod priekšroku intelektuālai, pēc formas sarežģītai mākslai.

Ir veikts pētījums, kurā **dzejas** lasīšanas aktivitāte, tai piešķirtās funkcijas un motīvi tika pētīti vienlaikus ar 16 cilvēka personības īpašībām, to noteikšanai izmantojot Ketela 16PF testu [70]. Personības atšķirības starp dzejas cienītājiem un tiem, kas dzeju nelasa, konstatēja galvenokārt emocionālo procesu un stāvokļu grupā.

Dzejas cienītāji ir emocionāli labili, jūtīgi pret stresu, līdzjūtīgi, ar augstu radošo potenciālu, intuīciju, attīstītu iztēli. Viņi vairāk paļaujas uz jūtām un mazāk ievēro standartus sociālās uzvedības ziņā.

Dzejas lasīšanas galvenie motīvi, kas norāda uz dzejas funkcijām, ir šādi:

- 1) vajadzība pēc emocionāla atbalsta un emocionālas iedvesmas;
- 2) vajadzība atrast sev tuvas jūtas, pārdzīvojumus, noskaņas.

Šādi pētījumi ir perspektīvi un var veicināt kompleksas lasītāja un lasīšanas teorijas izstrādi, jo pāreja no atsevišķu aspektu kopuma uz lasītāja un lasīšanas teorijas sintēzi iezīmējas tur, kur no uzkrātajiem empīriskajiem datiem var gūt informāciju par pētāmo pazīmju sakariem, to hierarhiju un nozīmi kopīgajā pazīmju struktūrā, kas atklāj cilvēka kā lasītāja būtību. Vispirms nepieciešams noskaidrot, kādas personības īpašības un kādā veidā izpaužas lasītājdarbībā; kurām īpašībām ir lielāka nozīme, un kuru ietekme ir mazāka.

Praktiskajos novērojumos, strādājot bibliotēkā, var saskatīt divus lasītāju tipus:

1. T.s. "masu lasītājs". Tie ir cilvēki, kas lasa atslodzei, lasa brīvajā laikā. Viņu pieprasījumi bieži vien ir nenoteikti ("Kaut ko interesantu...").

2. Lasītāji ar noteiktām vajadzībām. Šie cilvēki parasti ir labi izglītoti un prasīgi pret bibliotekāru kā profesionāli. Viņi gaida no bibliotekāra savu vajadzību apmierināšanu. Viņiem nav vajadzīgs bibliotekārs kā lasīšanas vadītājs, bet kā profesionālis, kas palīdzētu apmierināt informacionālās vajadzības. Bibliotēka kā kultūras, sabiedriskās dzīves centrs šos lasītājus neinteresē. Tieši šai lasītāju grupai ir tendence pieaugt ar katru gadu. [36]

3.4 Sociāldemogrāfisko faktoru, ģimenes un skolas ietekme uz lasīšanu

Sociāldemogrāfiskie faktori, ģimene un skola tradicionāli tiek vērtēti kā faktori, kas nozīmīgi ietekmē lasītāju.

Somijā veiktos lasīšanas pētījumos [35] konstatēts, ka lasīšanu (sākot ar literatūras izvēli un uztveri un beidzot ar vērtējumiem) ļoti būtiski ietekmē lasītāja vieta sociālekonomiskās struktūrās (viņa darbs). Vecāku sociālekonomiskais statuss ietekmē viņu bērnu lasīšanas psiholoģiju - noteiktu paradumu un interešu veidošanos. Cilvēki ar augstu sociālekonomisko statusu daudz lasa speciālo un daiļliteratūru; strādnieki lasa mazāk un pamatā ar izklaides mērķi. Šīs tradīcijas bieži (gan ne vienmēr) pārmanto bērni. Tieši lasīšanas tradīcijas visvairāk ietekmē bērnu lasīšanas psiholoģiju.

Skolas ietekme uz lasīšanu. Šaura profesionāla tehniska izglītība nesekmē lasīšanas kultūras attīstību. Tikai humanitārai izglītībai, kas māca lasīt augstas kvalitātes

literatūru un arī izklaidei domāto literatūru, pakļaujot to analīzei, kas veicina teorētiski konceptuālas domāšanas attīstību, ir pozitīva ietekme uz lasīšanas kultūru.

Profesija un lasīšana. Profesija dod iespēju lasīt vai arī - izvērza prasības lasīšanai. Tātad - nozīmīgi ietekmē lasīšanu brīvajā laikā. Ir profesijas, kas sekmē tieši daiļliteratūras lasīšanu (piemēram, bibliotekāra, pasniedzēja, žurnālista profesijas). Humanitārās specialitātes prasa orientāciju problēmās, kas saistītas ar cilvēku un sabiedrību, un tāpēc tās stimulē daiļliteratūras lasīšanu. Daiļliteratūra ir tuva šo profesiju pārstāvjiem savu vērtīborientāciju ziņā. Intelektuāls darbs stimulē lasīšanu. Tāpēc humanitāro profesiju pārstāvji ir viskompetentākie lasītāji un lasa visaugstvērtīgākos sacerējumus.

Citu profesiju pārstāvji, kuriem jāorientējas tīri praktiskos jautājumos, vairāk lasa speciālo literatūru, nav tik kompetenti lasītāji un daiļliteratūrai neizvirza tik augstas prasības. Viņi orientēti uz daiļliteratūras izmantošanu izklaides mērķiem. Tehnisko un dabas zinātņu speciālistus vairāk interesē zinātniski fantastiskā literatūra, detektīvi.

Profesiju pārstāvji, kas saistīti ar sociālo apkalpošanu (medicīnas māsas, psihologi, aukles, kalpotāji), cenšas izprast cilvēku dažādās vajadzības un iekšējo dzīvi. Daiļliteratūra viņiem dod iespēju identificēties ar personāžiem, iepazīt viņu problēmas un pārdzīvojumus. Tāpēc šī lasītāju auditorijas daļa daudz lasa daiļliteratūru.

Strādnieka un amatnieka darbs neizvirza prasību daudz lasīt. Fiziski smags darbs apgrūtina lasīšanu brīvajā laikā. Monotons darbs, kas nedod iespēju parādīt iniciatīvu, negatīvi ietekmē domāšanas elastīgumu. Intelektuālās spējas samazinās, un cilvēks lasa mazāk, nav arī tik izvēlīgs attiecībā uz literatūras kvalitāti. Viņš izmanto literatūru vairāk kā

kompensāciju, bet ne kā papildinājumu darbam. Noteikta loma ir arī tam, ka šīs grupas lasītājiem parasti ir zemāks izglītības līmenis un sliktāka ģimenē gūtā literārā sagatavotība.

Intereses un vērtīborientācijas nosaka profesijas izvēli, bet profesija nosaka iespējas lasīt un tās savukārt determinē grāmatu izvēli, lasīšanas kvantitatīvos un kvalitatīvos rādītājus. Tātad, izejas punkts visiem šiem **sociāldemogrāfiskajiem faktoriem ir cilvēka vērtīborientācijas un intereses.**

Bibliotēku iespējas stimulēt lasīšanu ir visai ierobežotas. Svarīgi ir sekmēt bibliotēkas pieejamību. Ar vieglu pieejamību var piesaistīt neaktīvus lasītājus. Galvenie bibliotēkas pieejamības faktori ir darbības vieta un laiks. Sevišķi tas ir svarīgi lasītājiem ar zemu izglītības līmeni. Tāpēc attīstītās valstīs bibliotēkas cenšas maksimāli tuvināt lasītājiem, piemēram, iekārto tās lielos tirdzniecības centros. Fondi tādās bibliotēkās nav bagāti, bet šīs bibliotēkas sekmē interesi par lasīšanu **principā**, cenšas piesaistīt ar savu pieejamību, aktuālo, neparasto, katram viegli saprotamo.

Sociālā situācija, kas darbojas kā lasīšanas psiholoģiju ietekmējošs "ārējs kontūrs" pašlaik strauji mainās. Vēl pirms 7 gadiem lasīšanas pētnieki runāja par izglītības pieaugumu, materiālās labklājības palielināšanos, kultūras attīstībā ieguldīto līdzekļu palielināšanos, dzīves apstākļu uzlabošanos, brīvā laika palielināšanos [71]. Tagad var teikt, ka noris pretēji procesi. To nosaka šādi apstākļi:

1. Cilvēki nevar atļauties lasīšanā ieguldīt daudz naudas un laika. Var prognozēt, ka orientācija uz lielu

personisko bibliotēku veidošanu nākotnē nebūs izteikta, jo lielākajai cilvēku daļai nebūs naudas to veidošanai.

2. Saglabājušās neformālās saskarsmes un grāmatu apmaiņas valdošās pozīcijas, jo bibliotēku fondi ievērojami atpaliek no tirgotāju piedāvājuma.

3. Palielināta vajadzība pēc literatūras tiesību un ekonomikas zinātnēs, pieprasījums pēc vārdnīcām, grāmatām mācību vajadzībām.

4. Lasīšanu ietekmē TV repertuārs. Cilvēki bieži pieprasa ekranizētos darbus. TV daudzi skatās izziņu pārraides, bet bibliotēkā populārzinātnisko literatūru pieprasa maz. Tomēr var jautāt - vai mums ir **daudz** populārzinātniskās literatūras, kas varētu sacensties ar TV uzskatāmības, krāsainības un pieejamības ziņā. Runāt par to, ka TV un video varētu pilnībā "izspiest" lasīšanu no dzīves ir pārāgri, jo pagaidām vēl tomēr eksistē cilvēki, kurus bieži neapmierina daiļdarbu ekranizācijas kvalitāte, lētie seriāli, kuri mīl dzeju, nopietnas filozofiskas grāmatas un lielāku baudu gūst no personiskām asociācijām, bet ne no video uzspiestām.

IV

BIBLIOTEKĀRA UN LASĪTĀJA SASKARSME

Saskarsme ir nozīmīgs faktors bibliotekāra darbā. Jo vairāk aug cilvēka pašcieņa, iekšējā brīvība un sevis kā individualitātes, kā vērtības apziņa, jo augstākas prasības cilvēks izvirza saskarsmes stilam, bibliotekāra spējai ātri rast īsto psiholoģisko toni, kādā saskarsmei jānorit. Bibliotēkas darbinieka un lasītāja tieša saskarsme veido lasītāja viedokli par bibliotēku, tās iespējām apmierināt viņa vajadzības.

Psiholoģiskais klimats bibliotēkā lielā mērā atkarīgs no bibliotekāra komunikabilitātes, tāpēc arvien lielāku nozīmi iegūst tādas profesionāli nozīmīgas īpašības kā bibliotekāra spējas koncentrēties, psiholoģiskā erudīcija un arī intuīcija.

Saskarsmi nav iespējams iemācīties no grāmatām, klausoties par to lekcijās. Tikai praktiskā darbā, daudzkārt mēģinot un kļūdoties, cilvēkam veidojas saskarsmes pieredze, spēja intuitīvi uztvert saskarsmes partnera noskaņojumu un prasme uz to adekvāti reaģēt. Bieži vien problēma ir tieši apstākļi, ka reakcijai uz saskarsmes partnera vārdiem, izturēšanos jābūt tūlītējai. Nav iespēju analīzi atlikt. Tomēr saskarsmi nevar vērtēt arī kā pilnīgi intuitīvu procesu. Jo vairāk mēs zinām par to, kas īsti **veido** saskarsmes procesu, jo plašākas ir iespējas to vērtēt, analizēt un ar laiku, gūstot pieredzi, darboties arvien veiksmīgāk. Tāpēc ir vērts iepazīt saskarsmes algoritmu. Saskarsmes algoritmu veido šādas sastāvdaļas [31]:

1. Neverbālā komunikācija - mīmika, žesti, sejas izteiksme.
2. Saskarsmes sākums - sveiciens, smaids.
3. Partnera vārda atceršanās. Tam ir ļoti liela nozīme saskarsmē.
4. Darbība ar mērķi noskaņot lasītāju sev labvēlīgi - pateikt sarunu biedram kaut ko pozitīvu; pateikt, cik esat priecīgs tieši viņu šodien redzēt bibliotēkā.
5. Jārunā tikai par to, kas interesē sarunu biedru.
6. Prasme klausīties. Ļaujiet vairāk runāt saruna partnerim.
7. Izvairieties no agresīva toņa. Jūsu mērķis **nav** uzvarēt strīdā,
8. Izvairieties no visa, kas sarunu biedram izraisītu negatīvu reakciju. Pārliciniet partneri, ka cieniet viņa domas, gaumi, vērtējumus. Nemanāmi virziet lasītāju uz adekvātiem

secinājumiem. Lasītājam jābūt pārliecinātam, ka viņš pats nonācis pie šiem secinājumiem.

9. Lieciet cilvēkam saprast, ka jūs iesakat grāmatas, ievērojot **viņa** gaumi.

10. Dialoga nobeigumā jābūt perspektīvai, ka tas tiks turpināts.

Vēl samērā maz ir zināms par bibliotekāra un lasītāja mijiedarbības dziļāko saturu, par to, kādam jābūt bibliotekāram atbilstoši lasītāja gaidām. Pat palīdzība grāmatu izvēlē var arī negatīvi ietekmēt personas, kas sevi kā lasītāju vērtē zemu (vai - cilvēkus ar zemu pašvērtējumu vispār), vēlreiz apstiprinot šo cilvēku uzskatu: "bibliotēka nav domāta man". Bibliotekāra palīdzība lasītājā izraisa pozitīvu rezonansi, ja **pats lasītājs** ir ieinteresēts saņemt bibliotekāra palīdzību vai arī - ja bibliotekārs spēj radīt ilūziju, ka viņš tikai sniedz palīdzību pēc paša lasītāja pieprasījuma.

Vērtējot komunikatīvās īpašības, var izdalīt 3 bibliotekāru tipus, kas realizē atšķirīgus saskarsmes veidus [14]:

1. Energiskais bibliotekārs ir autoritatīvs, uzspiež savus uzskatus lasītājam. Viņš darbojas pēc principa "I m OK. You re not OK! (Ar mani viss ir kārtībā, bet ar tevi nē!)" Tādu ir 8%.

2. Demokrātisko saskarsmes stilu realizē 46% bibliotekāru. Viņi pauž cieņu pret citu domām, pret lasītāju personību.

3. Pasīvie bibliotekāri gaida, lai lasītājs sāk sarunu, jūtas bezspēcīgi nestandarta situācijās.

Savstarpējā sadarbībā, subjekta - subjekta attiecībās bibliotekārs un lasītājs izrāda divu veidu aktivitātes [73], kas saistītas:

1. ar darbības priekšmetu (grāmatu, informāciju);

2. ar cilvēku attiecībām, veicot saskarsmi kā darbību.

Šīs atšķirīgās darbības nosaka saskarsmes divus līmeņus.

Pirmajā līmenī saskarsmes īpatnības rada **sociālā loma**. Bibliotekārs apmierina lasītāja informacionālās vajadzības. Šeit ir svarīgas profesionālās prasmes ātri atrast, kvalitatīvi apkalpot. Tā bibliotekārs var iekarot autoritāti lasītāja acīs.

Otrajā līmenī saskarsme paredz ieteikšanu, apspriešanu, savu domu izteikšanu. Te vairs nav precīzu sociālās lomas radītu "rāmju". Ir **dialogs**, kurā liela loma ir **personības** faktoriem, vērtīborientācijām, domām, uzskatiem (arī prasmei to visu izteikt). Bibliotekārs var ieteikt, bet lasītājs vai nu pieņem to kā savai būtībai atbilstošu vai nē. Lai realizētu saskarsmi otrajā līmenī, labi jāpazīst saskarsmes partneris, tāpēc bibliotekāram regulāri un nopietni jāpēta un jāpazīst savi lasītāji.

Bibliotekāru darbība pirmajā līmenī ir efektīva, otrajā - nē. Vārdos lasītājs it kā vēlētos apspriest izlasīto, bet to nerealizē. Bibliotekārs arī parasti iniciatīvu neizrāda. Bibliotekāri galvenokārt kontaktējas un runā par lasīto tikai tāpēc, ka viņiem patīk saskarsme, bet ne tāpēc, ka viņi to uzskatītu par profesionāli nepieciešamu darbību. Pie tam, kā liecina pētījumi [89], bibliotekāri ir iegrimuši **paši savos** pārdzīvojumos un pat necenšas orientēties uz lasītāju.

Psihologs R.Beils saskarsmi sadalījis zonās, klasificējot cilvēku mijiedarbības veidus [8]:

1. Pozitīvo emociju zona - solidaritāte, sasprindzinājuma noņemšana, piekrišana.
2. Problēmu izvirzīšanas zona - priekšlikums, norādījums, domu un uzskatu izteikšana, citu orientēšana.
3. Problēmu risināšanas zona - lūgums pēc informācijas, lūgums izteikt domas, lūgums pēc norādījuma.

4. Negatīvo emociju zona - nepiekrīšana, sasprindzinājuma noņemšana, antagonisma demonstrācija.

Jo nepazīstamāks ir saskarsmes partneris, jo lielākam jābūt pozitīvo emociju zonas pārsvaram pār negatīvo.

Saskarsmē dažkārt lietderīgi iemācīties "tēlot" noteiktas īpašības, piemēram, optimistisku dzīves redzējumu, enerģiskumu, interesi par otru cilvēku, viņa problēmām, komunikabilitāti. Tas prasa apzinātu piepūli, bet vēlāk īpašība vai prasme it kā "iestrādājas" un kļūst par mūsu "īpašumu". Spēlējot, jāprot priecāties par katru savu veiksmi ("A-ha! Es to varu!"). Un - neņemt pārāk nopietni, ja uzreiz neizdodas, kā gribējies.

Jāievēro, ka **ekstraverti** saskarsmē biežāk lieto emocionāli personisko stilu, viņiem vieglāk atklāt sevi, bet **intraverti** vairāk izmanto sociālo lomu līmeni un veido tīri lietišķas attiecības.

Saskarsme sniedz pozitīvas emocijas tikai tiem, kuriem tās uzturēšana nav grūta un neprasa sasprindzinājumu. Novērtēt saskarsmes partneri kā ekstravertu vai intravertu ir samērā viegli, un tad iespējams korigēt saskarsmes stilu, ja tas ir nepieciešams.

Bibliotekāra gatavību saskarsmei rada noteikti faktori un personības īpašības [73]:

1. Profesionālā apziņa, kuru veido:

- a) darbības profesionālo uzdevumu apzināšanās pakāpe;
- b) saskarsmes uzdevumu apzināšanās pakāpe;
- c) interese par profesiju;
- d) personiskās ieinteresētības pakāpe vai nu par saskarsmes priekšmetu (grāmatu, informāciju) vai saskarsmes procesu ar konkrēto cilvēku.

2. Apmierinātība ar profesiju, darbu, savstarpējām attiecībām.

3. Rīcības līmenis:

- a) spējas uz aktivitāti un ieinteresētību;
- b) iekšējā brīvība;
- c) kontaktu biežums, kas rada attiecīgu pieredzi;
- d) kontaktu tematiskā virzība.

4. Komunikatīvās kvalitātes:

- a) vajadzība pēc saskarsmes;
- b) personiskā virzība (uz darbu; uz savstarpējām attiecībām; uz sevi);
- c) saskarsmes stila veidošanas prasmes.

Saskarsmes struktūrā var izdalīt 3 savstarpēji saistītus komponentus:

- 1) saskarsmes partnera izpēte;
- 2) saskarsmes iemaņu un prasmju lietošana;
- 3) prasme vadīt savas emocionālās reakcijas saskarsmes procesā. [65]

Saskarsmes prasmes un panākumu pamatu veido spēja būt vajadzīgam.

“Atsakieties no centieniem

- * pēc dabiskuma, nepiespiestības, atraisītības;
- * ieinteresēt, piesaistīt, patikt;
- * izraisīt cieņu, tīkot pēc prestiža, atzinības;
- * saņemt pateicību, simpātijas, līdzjūtību;
- * slēpt savus trūkumus;
- * saņemt palīdzību, atbalstu, būt mīlestības objektam.

Cenšoties pēc tā, jūs to nepanāksiet.

Centieties

- * pēc iekšējas neatkarības - dzīvot saskaņā ar savu kredo;
- * ieinteresēties, iedziļināties, novērot, pētīt cilvēkus;
- * iedvest cilvēkiem pašcieņu;
- * izrādīt pateicību, sasildīt ar līdzjūtību, saprast cilvēcisko vājību un nepilnību cēloņus;

* attīstīt savas labās īpašības, uztvert svešus panākumus un labās īpašības kā savējās;

* palīdzēt, būt noderīgam, mīlēt." [11]

Tikai tā iespējams sasniegt iepriekš minēto, tiešā veidā nerasniedzamo

Saskarsmei nepieciešama radoša pieeja, atvērtība jaunajam, spontāns, brīvs un atraisīts redzējums (bez aizspriedumiem), iecietība pret citu spriedumiem un pacietība ttiecībā uz saskarsmes tempu. Jālikvidē neirotikās novirzes, jo tad cilvēks ir tik ļoti centrēts uz **savām** problēmām, ka nespēj objektīvi uztvert otru cilvēku.[8]

Praksē bieži rodas jautājums: kā atbildēt uz lasītāja agresivitāti, replikām, kas bieži vien ir absolūti netaisnīgas (piemēram: "Jūsu bibliotēkā jau nekā nav ko lasīt!"). Čehu pedagogs Janušs Korčaks [9] iesaka nomainīt šīs emocijas (dusmas, kas likumsakarīgi rodas kā atbildes reakcija uz lasītāja agresivitāti) pret citām negatīvām emocijām - skumjām. Iedomāsimies, ka faktiski šis cilvēks ir nelaimīgs, ja ir novests tik tālu, ka atklāti demonstrē savu nesavaldīgumu un agresivitāti. Saskarsmes partneris to jūt, un arī viņa noskaņojums mainās.

Nobeidzot par saskarsmi, vēlreiz V.Levi par saskarsmes ģēnijam raksturīgo [10]:

“1. Interese par cilvēkiem. No tā rodas gan pastiprināta uzmanība, gan smalkas novērotāja spējas, gan lieliska atmiņa par visu, kas skar citu.

2. Mīnus satraucamība. No nesatraucamības rodas uztveres atvērtība, uzmanības pārslēgšanas vieglums, uzticēšanās, brīva uzvedība, zināms avntūrisms. Dvēseles miers kā rožu smarža pievelk cilvēkus.

3. Plus atgriezeniskā saikne. Kontaktos, pašregulēšanā - augsts jūtīgums pret izmaiņām. Ātras, precīzas reakcijas,

tomēr sasprindzinājuma nav. Sarunā uztver intonāciju nianses, sīkākās neapzinātās kustības un reaģē tā, ka sarunu biedrs ievēro tikai vienu: saruna rit gludi, patīkami.

4. Plus - mīnus egoisms. Ja egoists, tad prot savu egoismu noslēpt. Ja altruists, tad ne izspīlēts un turklāt labi prot slēpties dzīves prozā...

5. Plus artistiskums. Žestu un intuīcijas bagātība, lielisks stāstītājs, imitētājs. Labi izprot sīkumus, sulīgas detaļas garšu. Neizsīkstošs spēles azarts - **dažādas dzīves dzīvot alkstoša bērna azarts**. Tāpēc tik viegli padodas visvisādas pārvērtības dzīves lomās, tāpēc ir tik dažāds ar dažādiem cilvēkiem.

6. Plus - mīnus agresivitāte. Būdams labvēlīgu lēmumu un kompromisu meistars, galējas nepieciešamības gadījumā viņš ir spējīgs lietot arī sāpju paņēmienu. Tas izpaužas dažādi: gan kā iespaidīga pašpārliecinātība, gan kā pajokošana bez ļaunuma, gan kā ļaunums pa jokam, gan kā saudzīgs valdonīgums. Šīs spējas ļauj nojaust cilvēku attiecībās tik nepieciešamo spēka zemtekstu.

7. Plus optimisms. Obligāta īpašība, kurai nav obligāti jābūt redzamai. Optimisms kā pārliecība, kā dzīves ievirze un kā stāvoklis, kā esības prieka izjūta. Pēc tam, kad atstājam bērnību, naivitātes polu, optimisms mūs sagaida dzīves gudrības polā.

8. Mīnus neobjektivitāte. Uztveres atvērtība un aizspriedumu trūkums. Pilnīga imunitāte pret iepriekš' dzirdētiem spriedumiem, tituliem, goda nosaukumiem - pret visu, kas aizsedz otra cilvēka būtību.

9. Plus paredzamība. No saskarsmes izdara secinājumus un var prognozēt tālāko lietu gaitu.

10. Attieksme pret cilvēkiem kā pret būtnēm, kas pelnījušas simpātijas. Labvēlības mirdzums."

Profesionālais bibliotekāra darbā ienāk caur vispārcilvēcisko. Nesaprotot vispārīgās saskarsmes likumsakarības, nav lielu iespēju sasniegt profesionālās meistarības virsotnes.

V

N.RUBAKINA IZSTRĀDĀTĀ BIBLIOPSIHOLOĢIJAS TEORIJA

Vispirms jānoskaidro, **kāpēc** N.Rubakins [68] domāja, ka nepieciešams ievērot lasītāja individuālās psiholoģiskās īpašības bibliotekāra darbā, vadot pašizglītību vai veicot to pašiem. Viņš rakstīja: "Pašus labākos padomus un lieliskākās pašizglītības programmas jāpiemēro konkrētam cilvēkam un konkrēti viņa dzīves situācijai un momentam **tāpēc**, lai garīgā darbā sasniegtu iespējami lielākus rezultātus ar iespējami mazāku spēka un laika patēriņu" [68]. Tieši tāds bija N.Rubakina radītās zinātnes - bibliopsiholoģijas mērķis.

Lasītāju apkalpošanā un grāmatu ieteikšanas praksē neeksistē "cilvēks vispār". Grāmata ietekmē mūs tik lielā mērā, cik to saprotam. Un mēs saprotam atšķirīgi, jo katrs vārdiem piešķir citu jēgu, atbilstoši savai personībai vai - smadzenēs iegravētajai informācijai - engrammu kopai. Smadzenēs "ierakstās" viss - apzināti vai neapzināti uztvertais. Engrammu kopums veido **mnēmu**, vai arī, kā teiktu mūsdienu psihologs - **personības psiholoģisko uzslāpojumu uz bioloģiski doto personības īpašību pamata**. Engrammu kopu vienkāršoti varētu nosaukt arī par "dzīves pieredzi". Tāpēc lasīšana ir radošs process - tā ir kā "tulkošana". N.Rubakins uzskata, ka pilnīgas atbilstības starp

teikto un saprasto nav nekad. Vārds nav domas nodošanas, bet tikai domas **ierosināšanas** līdzeklis. Lasīšana ir ne tik daudz satura atšifrēšana, cik savu pārdzīvojumu projekcija uz tā. Tik kategoriskā veidā N.Rubakina tēze ir kļūdaina, bet tajā var saskatīt ārkārtīgi svarīgu domu: **lasīšana, tāpat kā jebkurš cits uztveres akts, ir radošs process**. Katrs cilvēks literārā darbā atrod savus īpašus momentus, kuri viņam saistīti ar personisko jēgu. Un bieži vien tas, ko mēs saskatām grāmatas saturā, ievērojami atšķiras no tā, ko vēlējies pateikt autors. Mākslā un mūzikā tas izpaužas vēl skaidrāk, jo tās ir abstraktākas par rakstīto vārdu, bet ietver visas pasaules konkrētību. **Vārda** interpretācijai ir šaurākas robežas, tomēr arī tās ir pietiekoši plašas. Tāpēc N.Rubakins iesaka grāmatu ieteikšanas un pašizglītības pamatā likt tieši individuālpсихолоģijas datus: faktus par konkrēto personību un tās darbību, bet ne kādus īpašus cilvēka kā lasītāja raksturlielumus. N.Rubakins pareizi norāda, ka nevienam neradīsies šaubas par nepieciešamību, iesakot grāmatas ņemt vērā individuālpсихолоģiskos datus. Un arī mums var rasties tikai viens jautājums: **kā realizēt šādu pieeju praksē**, jo mūsdienās, kad iespieddarbu daudzums ir vēl vairāk palielinājies, jautājums par **laika un spēku ekonomiju**, par optimālu un rezultatīvu pašizglītības procesu ir ļoti aktuāls.

Pašizglītības darbu, kā atzīmē N.Rubakins, nevar organizēt pēc viena parauga, jo cilvēki atšķiras ne tikai pēc personības īpatnībām, zināmā mērā nemainīgām' iezīmēm, bet arī pēc noskaņojumiem (kā mēs tagad, izmantojot zinātniskās psiholoģijas terminoloģiju, teiktu - emocionālajiem stāvokļiem, emocionālo procesu norises). Noskaņojumi jeb emocionālie stāvokļi pastāvīgi mainās atkarībā no aktuāliem

personiskās dzīves notikumiem. Tātad, pašizglītības norise vienmēr būs savdabīga, neatkārtojama.

N.Rubakins izvirza jautājumu: kādi cilvēki konkrēti kādus autorus un grāmatas vislabāk uztver, pieņem?

Risinot šo problēmu, N.Rubakins pēta lasītājus kā individualitātes, autorus un to uzrakstītos darbus.

Šo pētījumu rezultātā N.Rubakins secina, ka "uz lasītāju vislielāko iespaidu atstāj grāmata, kuras autora psiholoģiskās kvalitātes atbilst lasītāja psiholoģiskajām kvalitātēm" [68].

Lai grāmata ietekmētu lasītāju, vismaz dažām autora un lasītāja psihiskajām īpatnībām jābūt līdzīgām. Autora individualitātes iezīmes projicējas viņa darbā: **ko** un **kā** viņš raksta. Bet lasītājs ļoti jūtīgi uztvers šīs izpausmes, ja viņam būs līdzīgas personības iezīmes.

Lai individualizētu pašizglītības darbu, atzīmē N.Rubakins, jāpēta un jābalstās ne tik daudz uz cilvēku pārejošām, nepastāvīgām iezīmēm - noskaņojumiem, mirkļa vajadzībām u.c., kā tieši uz pastāvīgām, samērā nemainīgām īpašībām: saprātu (mēs teiktu - intelektu), jūtām un gribu, kas mēdz būt dažādās attīstības pakāpēs. Tomēr N.Rubakinu vairāk interesē ne šī attīstības pakāpe (kuru, starp citu, noteikt ir samērā viegli), bet psihisko procesu **tipi**. Nenoliedzot arī antropoloģiskas, profesionālas, sociālas lasītāju klasifikācijas nepieciešamību, N.Rubakins tomēr pievēršas tieši tādas lasītāju tipoloģijas veidošanai, kuras pamatā ir individualitātes psihisko procesu īpatnības.

N.Rubakins par **tipu** nosauc tādu īpašību, iezīmju kombināciju, kas ir novērojama daudziem cilvēkiem. No atsevišķām iezīmēm, kuras iespējams precīzi izpētīt (diagnosticēt, izmērīt) N.Rubakins izdala noteiktu **īpašību**

tipus, jo psiholoģija pēta ne tikai personību, bet arī intelekta, emociju un gribas tipus (piemēram, induktīvais un deduktīvais domāšanas tips un taml.).

N.Rubakins secina, ka cilvēkus kā lasītājus var klasificēt pēc psiholoģiskām, antropoloģiskām un sociālām pazīmēm. Tieši no psihisko īpatnību kvantitatīvajām un kvalitatīvajām pazīmēm ir atkarīgs konkrētajam cilvēkam nepieciešamais pašizglītības veids, paņēmieni, literatūras atlase.

Tādā pašā veidā kā lasītājus, N.Rubakins iesaka klasificēt arī grāmatas, jo tās atspoguļo **autoru** psihiskās īpatnības. N.Rubakins grāmatas daļa induktīvās, deduktīvās, konkrētās, vispārīgās, emocionālās, intelektuālās, nacionālās un internacionālās. Pie tam grāmatas atspoguļo noteikta vēsturiskā laikmeta uzskatus, raksturus, noskaņojumu.

Sevišķa nozīme autora un lasītāja psiholoģisko tipu atbilstībai ir tad, ja lasītājam ir galēji izteikts kādas psihiskās īpašības tips. Tomēr, ja grāmata atbilst vienas lasītāja psihiskās īpašības tipam, tā var vienlaikus neatbilst citām lasītāja īpatnībām (psiholoģiskajām, sociālajām). Tāpēc N.Rubakins izvirza uzdevumu veikt lasītāja un grāmatas vispusīgu analīzi.

Šāda pieeja palīdz lasītājam veidot sevi par vispusīgu personību, jo tas var apzināti izstrādāt sevī pretējam tipam raksturīgo garīgā darba stilu.

Kā noteikt lasītāja un grāmatas psiholoģisko tipu? N.Rubakins iesaka izmantot eksperimentālajā psiholoģijā izstrādātās metodikas, kas paredzētas dažādu personības īpašību analīzei (kvalitatīvai un kvantitatīvai). Sevišķi svarīgi, viņš uzskata, ir diagnosticēt atmiņas, uzmanības, intelekta īpatnības un raksturu. N.Rubakins atzinīgi izsakās par A.Lazurska programmu lasītāja īpašību analīzei. Tās

izmantošanu viņš uzskata par iespēju izvairīties no pārmērīgas tīri subjektīvu faktoru (paša bibliotekāra rakstura īpašību) ietekmes. Iepazīstoties ar A.Lazurska anketu, jāsecina, ka ar to strādāt nebūtu vienkārši pat profesionālam psihologam. Mūsdienu bibliotekārā darba praksē tā nav izmantojama.

Ja **lasītāja** personības iezīmes pēc N.Rubakina domām var diagnosticēt gan paši lasītāji, gan citas personas, tad **grāmatu** psiholoģisko un socioloģisko analīzi var veikt tikai zinātnieki un pedagoģiskas komisijas. Šīm komisijām no visiem domātu rekomendējošu grāmatu sarakstu sastādīšanas jāpāriet uz konkrētiem cilvēkiem piemērotu grāmatu atlasī.

Pētot grāmatas, jāpēta bibliopsiholoģiskā reakcija uz katru vārdu. Katra vārda jēgu lasītājam rada tā izraisītais iekšējais pārdzīvojums. Vārds un tā stimulē var izraisīt noteiktas kategorijas psihiskos pārdzīvojumus: jēdzienus, tēlus, sajūtas, emocijas, organiskas sajūtas, tieksmes un vēlmes, darbības, instinktus. (Mūsdienu psihologs gan nesauktu visus šos daudzveidīgos faktorus par psihiskiem pārdzīvojumiem.) Katrs lasītājs var noskaidrot, kas viņam dominē, lasot noteiktu tekstu, - attiecīgi izkrāsojot vārdus un pēc tam saskaitot radušos pārdzīvojumu tipus to veidu ietvaros. Varētu secināt, ka N.Rubakins izdalījis **elementus teksta strukturēšanai, apguvei un izmantošanai**. Viens cilvēks tekstu izmanto, lai gūtu tīri intelektuālu informāciju (jēdzieni), cits meklē iespēju izjust un pārdzīvot, vēl kādam teksts rada jaunas vajadzības vai rosina darbībai.

N.Rubakins izvērta nepieciešamību radīt arī psiholoģiskus grāmatu katalogus, kuros būtu norādītas grāmatu psiholoģiskās īpatnības un piemērotība konkrētam lasītāju psiholoģisko īpatnību tipam.

Kamēr tādi katalogi vēl nepastāv, N.Rubakins iesaka lasītājiem pāršķirstīt, izskatīt iespējami vairāk grāmatu, aktīvi meklēt savam tipam atbilstošo.

N.Rubakins iesaka dažādos lasītāju un grāmatu tipus apzīmēt ar formulām, kuros zīmes norādītu uz noteiktu psihisko procesu īpatnībām.

N.Rubakins uzskata, ka grāmatas sākumā varētu vienkāršoti dalīt zinātniski filozofiskās, emocionāli estētiskās un praktiskās.

N.Rubakina izpratnē ideālam bibliotekāram vispirms jābūt skaidrībā par **savām īpašībām** un par to, cik daudz tās atšķiras no vidējiem statistiskiem rādītājiem. Un tad, **izlasījis grāmatu**, viņš, **ja pazīst lasītāju**, varēs zināt - ieteikt šo grāmatu konkrētajam cilvēkam vai nē. Šis ideāls šķiet nepiepildāms, ko varētu realizēt varbūt tikai estetoterapijas novirziena - biblioterapijas praksē.

Mūsdienu psihologs N.Rubakina bibliopsiholoģijas teorijā saskatītu daudz apstrīdamu tēžu. N.Rubakins domāja, ka tekstam ir **tieši** jāatbilst lasītāja psihei. Bet vienu psihisko procesu ne tik aktīvu darbību parasti kompensē citu psihisko procesu īpaša aktivitāte. Bez tam ļoti bieži cilvēks vēlas iepazīt un izprast to, kas pēc stila atšķiras no viņam pašam pierastā. Šie jautājumi ir ļoti maz pētīti, un katram bibliotekāram paveras plašas iespējas novērojumiem un secinājumiem.

Drīzāk kā nākotnes mērķis ir uztverami N.Rubakina izvīzītie uzdevumi bibliopsiholoģijas metodēm:

1. Tām jānodrošina iespēja pētniekam objektīvi **raksturot** lasītājus, grāmatas un autorus, izsakot to psiholoģiskās īpatnības kvantitatīvi un kvalitatīvi;

2. Tām jādod iespēja **klasificēt** lasītājus, grāmatas un autorus noteiktos tipos;
3. Tām jārada iespēja visiem grāmatniecības darbiniekiem spriest par jebkura lasītāja, grāmatas un autora psihi, par tās kvantitatīviem un kvalitatīviem raksturlielumiem;
4. Šīm metodēm jādod iespējami precīzi rezultāti, tomēr jābūt pielietojamām arī ikdienas darbā.

Šie uzdevumi nav vienā dienā atrisināmi, tomēr mūsdienu bibliotēkzinātnes pētījumos var saskatīt daudzus virzienus, kuri sasaucas ar N.Rubakina izvirzītajiem uzdevumiem: tiek izstrādātas lasītāju klasifikācijas, pēģināta dažādu temperamentu ietekme uz lasīšanu un teksta uztveri.

N.Rubakina darbus ar interesi var lasīt arī šodien. Uz tiem sastopamas daudzas atsauces attīstīto valstu bibliotēkzinātnieku darbos.

VI BIBLIOTERAPIJAS PSIHOLOĢISKIE PAMATI UN IZMANTOŠANAS IESPĒJAS

Biblioterapija ir ārstnieciska iedarbība uz slimnieka psihi, izmantojot lasīšanu, lai normalizētu un optimizētu viņa psihiskos, bet caur tiem - arī fizioloģiskos organisma procesus.

Kā psihoterapeitisku metodi biblioterapiju lieto no 19.gs. Bibliopsiholoģiskos, literatūras ieteikšanas principus un mehānismus grāmatas iedarbībā uz cilvēkiem ar atšķirīgām personības īpašībām pētījis N.Rubakins [68]. Viņa darbiem šai ziņā nav līdzvērtīgu pasaules praksē, un tie nav zaudējuši savu nozīmi arī šodien.

Biblioterapiju nevar uzskatīt par pietiekoši attīstītu nozari ne teorētiskā, ne praktiskā aspektā, kaut arī klīniskajā praksē tā tiek lietota [26;59;60;61;67]. Tā ir robežzinātne un praktiskās darbības veids, kas saistīta ar lasītāja un lasīšanas psiholoģiju, vispārīgo, sociālo un medicīnas psiholoģiju, psihoterapiju, psihohigiēnu un psihoprofilaksi, pedagogiju (vairāk - medicīnas pedagogiju) un rehabilitācijas darbu. Lai biblioterapija attīstītos, tai jāizmanto visu šo zinātņu sasniegumi, tos sintezējot sev nepieciešamās teorijās un metodikās.

ASV izdotā psihiatrijas vārdnīcā [33] biblioterapijai kā psihoterapeitiskai metodei izvirzīti sekojoši mērķi:

- 1) palīdzēt cilvēkam labāk saprast savas psiholoģiskās un fizioloģiskās reakcijas;
- 2) papildināt zināšanas;
- 3) sekmēt pacienta un terapeita saskarsmes procesus;
- 4) stimulēt noteiktu problēmu apzināšanu un apspriešanu;
- 5) palīdzēt atbrīvoties no iekšēja sasprindzinājuma;
- 6) stimulēt pacienta konstruktīvas radošas pārdomas;
- 7) veidot priekšstatu par vispārpieņemtiem sociāliem un kultūras paraugiem, likvidējot infantilas nostādnes;
- 8) stimulēt pacienta iztēli, likvidēt noteiktu pārdzīvojumu deficītu;
- 9) paplašināt pacienta interešu sfēru;
- 10) sekmēt profesionālo rehabilitāciju.

Pasaulē eksistē trīs nostādnes par biblioterapijas organizēšanu [48]:

I. Bibilotēkzinātniskā virziena pārstāvji uzskata, ka nav nepieciešams ieteikt grāmatas **konkrētam** lasītājam. Bibliotēka pieder pie **pakalpojumiem**, kurus piedāvā slimnīcā. Lasīšanu izmanto nevis kā ārstnieciskā procesa

sastāvdaļu, bet gan kā līdzekli, lai novērstu slimnieka domas no slimības un palīdzētu pārvarēt fiziskās ciešanas.

II. Biblioterapija var tikt vērtēta kā psihoterapijas komponents **neirožu un psihisko slimību** ārstēšanai. To realizē psihoterapeits vai psihiatrs **bez bibliotekāra līdzdalības**.

III. Biblioterapiju var uzskatīt par ārstnieciskā procesa sastāvdaļu neirožu un **somatisko** slimību ārstēšanā, ko veic psihoterapeits un **speciāli apmācīts bibliotekārs**.

Bibliotekāram pedagoga un psihologa loma tiek piedāvāta jau sen. Tas izskan pat kā kategoriska prasība. Tomēr ir pārāk maz zināms par cilvēku kā par lasītāju, lai bibliotekārs varētu īstenot šīs lomas.

Grāmatas atlasa un iesaka izmantojot trīs principus :

I. Grāmatas pieejamību lasītājam (intelekts, lasīšanas pieredze).

II. Grāmatā aprakstīto varoņu un situācijas paredzamā ietekme uz slimnieku (piemēram, lai aprakstītais nesekmētu mazvērtības sajūtu, depresīvas noskaņas un tml.).

III. Grāmatā aprakstītās situācijas un slimnieka dzīves situācijas un problēmu maksimāla atbilstība.

Pēc tam, kad slimnieks izlasījis ieteiktos darbus, iespējams veikt lasītā analīzi kopā ar ārstu/bibliotekāru vai arī speciāli komplektētās slimnieku grupās. Šeit izpaužas biblioterapijas kā savdabīga **emocionālā atbalsta forma**. Biblioterapija var kļūt par cilvēka faktora aktivizēšanas veidu mūsdienu medicīnas šauri specializētajā un tehnicisma pārplīnajā ikdienā.

Lai rosinātu cilvēku aktīvi pārdomāt izlasīto, var ieteikt viņam sevi salīdzināt ar grāmatas varoni, salīdzināt situāciju - kopīgo un atšķirīgo, izrakstīt iepatikušās domas,

aforismus. Tomēr šiem uzdevumiem nevajadzētu būt direktīviem, tos nevajadzētu uzspiest.

Biblioterapijas pakalpojumu izmantošana slimnīcā var būt brīvprātīga - kā iespēja atteikties no reglamentētā slimnīcas dzīves ritma, iespēja apmierināt ikviena cilvēka dabisko vajadzību pēc neatkarības, vientulības, neuzspiestiem kontaktiem, iespēja vismaz kaut ko izvēlēties brīvā laika pavadīšanas jomā. Un tas neprasītu lielus naudas ieguldījumus - tikai atsevišķu telpu, kas ļautu cilvēkam izolēties no slimnīcas vides, sekmējot spēju koncentrēties uz lasīto.

Biblioterapija ir arī psiholoģisks paņēmieni cīņai pret t.s. hospitālisma parādībām, t.i., iniciatīvas trūkumu, nespēju vairs patstāvīgi pieņemt lēmumus, nevēlēšanos darboties un uzņemties atbildību, pilnīgu nodošanos slimības simptomu apspriešanai vai dīkai bezdarbībai. Šīs parādības ir reakcija uz nepieciešamību visos sīkumos pakļauties ārstu noteiktam režīmam.

Biblioterapijas dienests slimnīcā var kļūt par "garīgo telpu" tiem, kuri vēlas sev to atrast, tiem, kuri ir spējīgi to atrast un izmantot.

Var diskutēt par to, vai drīkst lietot psihoterapeitisku paņēmieni psihiski veselīem cilvēkiem, psihohigiēniskiem un psihoprofilaktoriskiem mērķiem.

Kādi ir psihiskās veselības kritēriji? Veselību psiholoģiski raksturo tas, ka cilvēkam nav subjektīvu un objektīvu slimības pazīmju, viņam ir optimālas darbaspējas, griba darboties, tieksme sasniegt noteiktus mērķus, dominējošs prieks dzīvot.

Par psihiskās veselības kritēriju uzskata arī spēju pastāvīgi pilnveidot sevi, kā arī personības brieduma faktoros. **Personības briedums** ir tās noturība, ko nodrošina dzīves

mērķa dominante, kas iegūst noteiktas dzīves jēgas apziņas formu. Dzīves jēgas apziņa cementē visu personības vērtīborientāciju sistēmu, integrējot personību. Uz personības briedumu norāda šādas īpašības [87]:

- 1) cieņa pret mākslu un jautru laika pavadīšanu,
- 2) aktīva, mērķtiecīga darbošanās,
- 3) spēja pārdzīvot augstākās (ētiskās, estētiskās, intelektuālās) jūtas,
- 4) spēja veikt darbu, nenoņemoties ar sevis analīzi,
- 5) iekšēja brīvība (vajadzība pēc vientulības, tieksme pēc draudzības),
- 6) nosacīta neatkarība no vides un kultūras apstākļiem,
- 7) vērtējumu svaigums,
- 8) intelektuālā horizonta neaprobežotība un interese par "lietu būtību",
- 9) ētiskā noteiktība,
- 10) humora izjūta,
- 11) produktivitāte, spēja uz sava darba individuālu rokrakstu.

Šie ir samērā augsti kritēriji cilvēka psihiskās veselības vērtējumam. Jāatzīst, ka ne katru cilvēku var novērtēt kā tādu, kurš sasniedz personības briedumu, un, tāpat, ir arī pilnīgi psihiski vesels. Tāpēc var uzskatīt, ka biblioterapija kā medicīniski pedagoģiska metode, kā specifisks **personības veidošanas variants** var tikt izmantota.

Interesantus rezultātus var gūt, lietojot biblioterapiju hronisku somatisku slimību ārstēšanā (hipertoniskā slimība, astma, cukura diabēts u.c.). Hroniska slimība kļūst par nozīmīgu personības sastāvdaļu. Iespējamo psihiķu izmaiņu spektrs hronisku slimību gadījumos ir ļoti plašs: negatīvas emocionālas reakcijas (bailes, depresija, trauksmainība, kas saistītas ar slimības sekām (pašsajūtas izmaiņām, iespējamu

invaliditāti), sociālo un ārstēšanās situāciju (nepieciešamība mainīt profesiju, nespēja pildīt sociālo lomu ģimenē, dārga, laiku prasoša un sarežģīta ārstēšanās). Iespējami neirotiski un astēniski stāvokļi, personības izmaiņas, kas izpaužas kā egocentriskas nostādnēs, gribas vājums, interešu sašaurināšanās, pašapziņas izmaiņas slimības ietekmē. Slimniekam bieži rodas dzīves perspektīvas izmaiņas, t.i., neraugoties uz reālo veselības traucējumu smaguma pakāpi, viņiem šķiet, ka dzīvot laika atlicis maz, tāpēc nav vērts neko nopietnu plānot, nav jēgas arī strādāt vai mācīties. Psihoprofilakses un rehabilitācijas speciālisti gaida no psihologiem ne tikai (un ne tik daudz) šo fenomenu klasifikāciju, bet arī to psiholoģisko mehānismu noskaidrošanu, kas ir hronisku somatisku slimnieku personības izmaiņu pamatā un ieteikumus, kā tās koriģēt.

Ar biblioterapiju var sasniegt šādus rezultātus:

- 1) likvidēt informācijas deficītu par slimību (izmantojot medicīnas literatūru);
- 2) pārliecināt, ka citu cilvēku reakcijas ārstēšanās situācijā ir līdzīgas vai arī 3) ka iespējams reaģēt arī saprātīgāk;
- 4) iepazīstināt ar medicīnu no ārsta redzesleņķa (ar literatūru, kas atklāj mediķu iekšējo pasauli, biogrāfiskiem un autobiogrāfiskiem, filozofiskiem un publicistiskiem darbiem, kas skar medicīnas jautājumus), tā cīnoties pret negatīvām psihiķes pārmaiņām, cenšoties nepieļaut slimības iekšējās ainas (t.i. - veida, kā slimība atspoguļojas cilvēka psihē) deformācijas. Slimības iekšējās (psiholoģiskās) ainas deformāciju pamatvarianti ir "bēgšana no slimības", t.i., pilnīga tās ignorēšana vai arī "bēgšana slimībā", t.i., iejušanās vienā vienīgā - slimnieka lomā.

Hroniskas slimības sākumu slimnieks bieži pārdzīvo kā krīzi. Tās nav fizioloģiskas pārmaiņas, kas izraisa šo krīzi,

bet gan īpaša pašanalīzes un pašaudzināšanas procesa sākums. Krīzes cēlonis ir nepieciešamība mainīt, vai arī - pirmo reizi mūžā apzināt dzīves mērķi, jēgu, vērtības, motīvus, kas ļautu samierināties ar daļēji zaudēto fizisko veselību un liktu mobilizēt visas psihiskās rezerves jaunam dzīves stilam.

Psiholoģiska gatavība realizēt mediķu ieteikumus, lai nepieļautu dzīves kvalitātes (darbspēju, emocionālā un intelektuālā potenciāla) pazemināšanos ir personības kultūras līmeņa rādītājs, un to iespējams panākt tad, ja cilvēks ir motivēts ārstēties, ievērot nepieciešamo režīmu un ierobežojumus. Motivācija ir saistīta ar tādiem psiholoģiskiem fenomeniem kā vērtības, vērtīborientācijas, dzīves jēga un dzīves mērķis. Ja cilvēkam ir spēcīga motivācija, t.i., ja viņš sev ir formulējis, kāpēc dzīvo, tad veselības saglabāšana kļūst par līdzekli, lai piepildītu mērķi.

Biblioterapija var aktivizēt personības potenciālu un virzīt to uz slimības un tās seku, uz psiholoģiskās demobilizācijas pārvarēšanu, lai varētu funkcionēt sabiedrībā (lai nebēgtu slimībā), lai saglabātu sevi tīri fiziski (lai nebēgtu no slimības). Lasot iegūtā informācija un emocionālais pārdzīvojums iedarbojas uz motīvu hierarhiju, pārveido to, palīdz apzināties nozīmīgākās vērtības un motīvus. Rezultātā transformējas dzīves intelektuālais un emocionālais vērtējums, kas savukārt rada psihiskā stāvokļa izmaiņas, stimulē motivāciju.

Ļ. Vigotskis rakstīja, ka nepieciešams pētīt mākslas ietekmi uz cilvēku, jo tas ir līdzeklis cilvēka un pasaules samierināšanai pašos kritiskākajos dzīves brīžos.

Ja slimniekam ir izteikti neirotiski vai depresīvi emociju traucējumi, tad, kā norāda A. Millere [60], izmantot spēcīga emocionālā pārdzīvojuma - katarses - ietekmi nav

iespējams. Smagu neurožu un depresiju gadījumos slimniekus raksturo:

- 1) tendencioza daiļdarbu atlase (vēlēšanās lasīt tikai to, kas **tieši** sasauca ar slimnieka pārdzīvojumiem);
- 2) neadekvāta autora pozīcijas izpratne (tieksme visur saskatīt tikai savas problēmas);
- 3) vienpusīga, subjektīva izlasītā interpretācija (personīgo asociāciju iesaistīšana satura interpretācijā var novest līdz pilnīgam autora domas izkropļojumam);
- 4) katarses trūkums;
- 5) traģisko, kas izteikts mākslinieciskā formā, slimnieks uztver vēl traģiskāk;
- 6) analizējot daiļdarbu, slimnieki maz runā par to, bet asociatīvi pauž emocijas, kas saistītas ar personiskajām problēmām.

Tomēr biblioterapijas ietekme var būt saistīta ne tikai ar katarses mehānismu. Lasīšana palīdz ieraudzīt un stimulē intelektuāli vērtēt un izmantot dažādus dzīves modeļus, stilus, dzīves un pasaules redzējumus, pārdzīvojumus, kā arī un izvēlēties sev tuvāko.

Lasot kādu daiļdarbu, cilvēks redz **dzīves modeli** visā pilnībā - mērķus, motīvus, darbību, tās rezultātus, emocionālās noskaņas. Reālā dzīve reti sniedz šādu iespēju.

Biblioterapija tādā gadījumā kļūst par veidu, kā cilvēkam neuzbāzīgi, bez didaktiskām pamācībām norādīt uz **izvēles iespējām**, radīt pārliecību, ka dzīves modelis nevienam nav pilnīgi uzspiests, "no augšas" diktēts, bet - dzīves jēgas, vērtību un, līdz ar to, - dzīves veida, stila un rīcības **izvēle ir iespējama**.

Ar literatūras palīdzību rādot dzīves daudzveidīgo variantu iespējas, biblioterapija var palīdzēt cilvēkam izveidot

samērā detalizētu mērķa priekšstatu kā motīvu. Noteikts dzīves modelis, cilvēka rakstura modelis, harmoniskas personības emocionālo reakciju modelis var kļūt par mērķi, kurš kā ārstēšanās pozitīva motivācija (t.i. - pamatojums, kāpēc cilvēks vēlas ārstēties un dzīvot) hronisku somatisku slimību gadījumos var palīdzēt realizēt ārstēšanās nosacījumus, jo mērķi iespējams piepildīt tikai tad, ja cilvēks rūpējas par savu fizisko veselību.

Jebkuram (dažkārt arī ļoti dīvainam) mērķa priekšstatam ir tiesības uz eksistenci, ja tas sekmē personības pozitīvu attīstību un sociālu adaptāciju, dzīvi sabiedrībā.

Ja pasaule tiek skatīta depresīvu vai neirotisku pārdzīvojumu gaismā, tad tā vairs nav atsevišķa emocionāla reakcija, emocionāls stāvoklis, bet - jau īpašs izkropļots pasaules redzējums, pasaules tēls. Lai to sagrautu, nepieciešams mākslas radīts, līdzvērtīgs pēc sarežģītības un sistēmiskuma pasaules pārdzīvojuma modelis. Bieži vien šādi slimnieki domā, ka liksmība, liksmā skaidrotība ir tikai vieglprātība. Viņi jāpārlicina, ka "liksmē ir dziļa un nopietna, nevis rotaļīga un pavirša"[ ]; ka dzīves traģisma un pretrunu apjauta, kas bieži vien ir hronisku somatisku slimnieku rakstura iezīme, faktiski - viņu bagātība, nedrīkst vest uz tumsu, bet tai jāved uz patiesi filozofisku pasaules redzējumu un tam atbilstošu - harmonisku un augstākās vērtības apliecināšanu dzīvesveidu. Slimniekam jāpierāda, ka pozitīvas emocijas - pārdzīvojums, ko viņi bieži uzskata par neiespējamu - ir realitāte, objektīvs fakts, ka noteikts dzīves stils likumsakarīgi ved uz skaidrotību, līdzsvarotību, personības radošā potenciāla realizāciju, apmierinātību ar dzīvi, ticību sev, iekšēju brīvību u.c. To nav iespējams uzreiz pierādīt loģiski (izmantojot racionālo psihoterapiju), tāpēc

var lietot biblioterapeitisku iedarbību, kas saistīta ar dzīves modeļa izvēles iespēju un, ja tas iespējams, ar estētiskā pārdzīvojuma spēku (katarsi) koriģēt cilvēka emocionālo dzīvi.

Nozīmīga lasīšanas funkcija ir tās spēja izraisīt cilvēkam jūtas, kuras tas nespēj izjust realitātē. Katram no mums ir savu, specifisku izjūtu deficīts. Ir gadījumi, kad noteikta pārdzīvojuma iespēja jāmeklē grāmatās ilgāku laiku (piemēram, asākas izjūtas detektīvromānos, ja darbs ir pārāk mierīgs) un arī tādas situācijas, kas šīm vajadzībām ir gadījuma raksturs. Kad pēc nogurdinošas, bet vienmuļas darbadienas vēlamies lasīt noteikta veida grāmatas, bet pēc sasprindzinājuma, konfliktiem, neveiksmēm - citas, tad tā ir savdabīga psihe pašregulācija, ikdienas "psihoterapija", tiecoties saglabāt dvēseles līdzsvaru, iztikt bez trankvilizatoriem un antidepresantiem. Hroniskas slimības gadījumā šādi racionāli psihiskās pašregulācijas, atpūtas paņēmieni iegūst sevišķi nozīmi, tāpēc vajadzētu radīt iespēju tos lietot **apzināti** un maksimāli efektīvi. Atpūta nav tikai pilnīga pasivitāte, psiholoģiska un fizioloģiska anabioze. Atpūta ir cilvēka darbības forma, un tai jābūt zinātniski organizētai un teorētiski pamatotai. Biblioterapijas metodi (kaut arī ar mazāku efektivitāti) var lietot katrs pats, ja būtu pilnībā izstrādāta tās teorija un metodika, zināms izlasītā uztveres un iedarbības mehānisms.

Bibliotekāriem ir svarīgi zināt, ka šāds darbības veids eksistē, un tā izmantošanas iespējas neapšaubāmi arvien paplašināsies, jo dažādu estetoterapijas virzienu izmantošana ārstniecības un veselības profilakses iestādēs arvien pieaug.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Bibliotēka un lasītājs: Temat.rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 136 lpp.
2. Bibliotēka un sabiedrība: Zin.raksti. 581.sēj. / LU. Bibliotēkzinātnes un informācijas katedra. - Rīga: LU, 1993. - 121 lpp.
3. Bibliotekāra un lasītāja mijiedarbība: Sociālpsihol. pētījuma tehniskais uzdevums / V.Lāča Latv.PSR Valsts b-ka. - Rīga,1984. - 77 lpp.
4. Gasetis H.O. Bibliotekāra misija // Bibliotekārs un lasītājs: Temat. rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 104.-126.lpp.
5. Hese H. Stikla pārlišu spēle: Tulk. no vācu val. - Rīga: Liesma, 1976. - 491 lpp.
6. Kalinka I. Bibliotekāra un lasītāja saskarsme tautas bibliotēkās // Bibliotekārs un lasītājs: Temat. rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 13.-26.lpp.
7. Kalinka I. Sociālpsiholoģiskā pētījuma "Bibliotekāra un lasītāja mijiedarbība" metodoloģija un metodika // Bibliotekārs un lasītājs: Temat. rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 8.-12.lpp.
8. Karpova A. Personība un saskarsme/ A.Karpova, I.Plotnieks. - Rīga:LVU, 1984. - 94 lpp.
9. Korčaks J. Kā mīlēt bērnu. - Rīga: Zvaigzne, 1986. - 262 lpp.
10. Levi V. Atrast sevī Citu. - Rīga: Avots, 1984. - 279 lpp. - (Es un Mēs).
11. Levi V. Saruna vēstulēs. - Rīga: Avots, 1986. - 322 lpp. - (Es un Mēs).

12. Mežmale A. Lasīšanas psiholoģiskie aspekti: Temat.izsīrādnes // Metodiski norādījumi bibliotēkas darbinieku semināriem 1992./93.m.g. / LNB Zin.metod. un bibliogr.nod. - Rīga: LNB, 1992. - 8.-26.lpp.
13. Mežmale A. Psiholoģiskie pamati darbā ar grāmatu // Metodiski norādījumi bibliotēku darbinieku semināriem 1991./92.m.g. / LNB Zin.metod. un bibliogr.nod. - Rīga: LNB, 1991. - 8.-20. lpp.
14. Puriņa A. Bibliotekāra personības loma lasīšanas vadībā // Bibliotekārs un lasītājs: Temat. rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 40.-58.lpp.
15. Reņģe V. Personības psiholoģiskā struktūra / V.Reņģe, K.Lūsis - Rīga: Zinātne, 1988. - 86 lpp. - (Zinātne šodien).
16. Sardiko S. Saskarsme bibliotēkā: psiholoģiskie aspekti // Bibliotekārs un lasītājs: Temat. rakstu krāj. / LNB. - Rīga: LNB, 1991. - 59.-74. lpp.
17. Sporāne B. Sabiedrības informatizācija. - Rīga : LU, 1992. - 42 lpp.
18. Caputo J.S. The Assertive Librarian. - Phoenix: Oryx, 1984.- 150p.
19. Ethical Dilemmas in Libraries: A Collection of Case Studies // The Library Quarterly. - 1993. - Nr.3. - P.386-387.
20. Fisher D.P. Is the Librarian a Distinct Personality Type? // Journal of Librarianship. - 1988. - Nr.1. - P.36-47.
21. Kaiser F.E. An Introduction to the 'International Guidelines for library Services to Prisoners // IFLA Journal. - 1993. - Nr.1. - P.67-73.
22. Rogus R.A. The Library in Society / R.A.Rogus, K.MakChesnery. - Colorado: Littleton, 1984. - 285 p. - (Library Science Text Series).

23. The Library and Its Users: The Communication Process // The Library Quarterly. - 1993. - Nr.3. - P.355-386.
24. Азарова В.А. Будущим библиотекарям о профессиональной этике // Сов. библиотековедение. - 1989. - 4. - С.50-52.
25. Александрова Е.К. Современный читатель и библиотека // Сов. библиотековедение. - 1991. - 3. - С.30-38.
26. Алексейчик А.Е. Библиотерапия // Руководство по психотерапии. - Ташкент: Медицина, 1985. - С.304-317.
27. Афанасьев М.Д. Отношение читателя к библиотеке как предмет исследования // Сов. библиотековедение. - 1981. - 6. - С.45-52.
28. Ашервуд Р. Исследования социальной функции публичной библиотеки // Роль книги и чтения в культурном развитии: Материалы междунар. семинара ИФЛА. - Москва, 1987. - С.95-107.
29. Бассин Ф.В. Проблема психологической защиты / Ф.В.Бассин, ММ.К.Бурлакова, В.М.Волков // Психол. ж. - 1988. - 3. - С.78-86.
30. Беляева Л.И. К вопросу о типологии читателей // Проблемы социологии и психологии чтения. - Москва: Книга, 1975. - С.143-161.
31. Библиотекарь и читатель: Профессион.тренинг / Сост. М.И.Чубанова, В.С.Крейденко, О.С.Либова; Российская Нац.б-ка. - Санкт-Петербург, 1995. - 86 с.
32. Бородина В.А. Читательская деятельность: Теорет. аспект // Психология чтения и проблемы типологии читателей: Сб. науч. тр. / Лен. ин-т культ. им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1984. - С.6-28.

33. Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением. - Москва: Медицина, 1989. - 304 с.
34. Бутенко И.А. Особенности женского чтения // Сов. библиотековедение. - 1992. - 3/4. - С.30-41.
35. Ваккари П. Социальная структура, чтение книг и функции публичных библиотек // Роль книги и чтения в культурном развитии: Материалы междунар. семинара ИФЛА. - Москва, 1987. - С.63-82.
36. Вестхайм Г. Информация или просвещение - решающий выбор публичных библиотек // Библиотековедение. - 1993. - 5/6. - С.61-67.
37. Волкова С.И. Руководство чтением / С.И.Волкова, Н.Д.Рябченко. - Харьков, 1975.- 96 с.
38. Воронова Т.В. Методика выявления личностных функций художественной литературы // Психология чтения и проблемы типологии читателей: Сб. науч. тр. / Лен.гос.ин-т культуры им.Н.К.Крупской. - Ленинград, 1984. - С.76-84.
39. Горева Г.Н. Биографический метод изучения читателей: Автореферат... канд.дис./ Лен.гос.ин-т им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1976. - 15 с.
40. Гореева Г.Н. Использование биографического метода при дифференциации читателей // Теоретические проблемы руководства чтением / Лен.гос. ин-т культуры им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1977. - С.102-108.
41. Грановская Р.М. Элементы' практической психологии. - 2-е изд., испр. и доп. / Ленингр.гос.ун-т. - Ленинград: Изд-во Ленингр. гос.ун-та,1988. - 560 с.
42. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. - Москва: Просвещение, 1987. - 206 с.

43. Жабицкая Л. Восприятие художественной литературы и личность: Литературное развитие в юности / под ред. О.И.Никифоровой. - Кишинев: Щтинца, 1974. - 134 с.
44. Иванова Э.И. О некоторых направлениях исследования читателей за рубежом // Социология и психология чтения. - Москва, 1979. - С.136-153.
45. Индивидуалиное обслуживание читателей: Пер. с эстонского / под ред. Б.В.Банка; Гос.б-ка Эст.ССР. - Таллинн, 1977. - 113 с.
46. Кабанов М.М. Методы психологической диагностики и коррекции в клинике / М.М.Кабанов, А.Е.Личко, В.М.Смирнов. - Ленинград: Медицина, 1983. - 312 с.
47. Карвасарский Б.Д. Медицинская психология. - Ленинград: Медицина, 1982. - 272 с.
48. Карвасарский Б.Д. Психотерапия. - Москва: Медицина, 1985. - 304 с.
49. Квасенко А.В. Психология больного / А.В.Квасенко, Ю.Г.Зубарев. - Ленинград: Медицина, 1980. - 183 с.
50. Кест Э. Основные направления в изучении восприятия художественной литературы // Современные проблемы и направления в изучении чтения. - Таллинн, 1981. - С.12-14.
51. Китаев-Смык Л.А. Проблемы интеграции психологии и медицины // Психологический ж. - 1988. - 5. - С.85-96.
52. Лисицин Ю.П. Союз медицины и искусства / Ю.П.Лисицин, Е.П.Жилыева. - Москва: Медицина, 1985. - 195 с.

53. Лонов А.А. Место психологии в современной науке о чтении // Проблемы социологии и психологии чтения. - Москва: Книга, 1975. - С.39-46.
54. Малинина В.И. Читательские состояния и восприимчивость к художественному тексту // Психологические проблемы чтения : Сб. науч. тр. / Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1981. - С.39-46.
55. Маслова О.М. К вопросу о разработки комплексной классификации читателей // Сов. библиотековедение. - 1978. - 1. - С.32-44.
56. Матлина С.Г. Психологические аспекты библиотечно - информационной деятельности // Сов. библиотековедение. - 1989. - 2. - С.83-87.
57. Мейжис И.А. Отношение читателей к библиотеке и библиотечарю / И.А.Мейжис, Г.Н.Недельчо // Сов. библиотековедение. - 1991. - 3. - С.24-30.
58. Мерлин В.С. Индивидуальный стиль общения // Психологический ж. - 1982. - 4. - С.26-36.
59. Миллер А.М. Мотивация чтения и восприятие художественной литературы во время болезни // Психологические проблемы чтения. - Ленинград, 1981. - С.78-88.
60. Миллер А.М. Некоторые принципы психотерапевтического использования средств искусства в комплексе санаторно курортного лечения // Психотерапия и деонтология в комплексе лечения больных на курорте: Тез. докл. - Харьков., 1979. - С.27-29.

61. Миллер А.М. Некоторые психотерапевтические особенности восприятия художественной литературы больных невротами // Психология и медицина: Материалы к симпозиуму. / отв.ред. В.М.Банщикова, Б.Ф.Ломов. - Москва, 1978. - С.242-249.
62. Михайлова Г.М. О состоянии и тенденциях развития психологии читателя и чтения / Г.М.Михайлова, Б.Г.Умнов // Психологические проблемы чтения: Сб.науч.тр. / Ленингр.гос.ин-т им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1981. - С.3-10.
63. Никифорова О.И. Психология восприятия художественной литературы. - Москва: Книга, 1972. - 152 с.
64. Николаева В.В. Влияние хронической болезни на психику. - Москва: Изд-во МГУ, 1987. - 168 с.
65. Психологический контакт библиотекаря с читателями: Практическое пособие для библиотекаря / сост. О.В.Решетникова, Е.В.Губина; Рос.гос. б-ка. - Москва, 1994. - 96 с.
66. Работа с читателями / под ред. В.Ф.Сахарова. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва: Книга, 1981. - 296 с.
67. Рожнов В.Е. Эмоционально-стрессовая эстетотерапия // Руководство по психотерапии / В.Е.Рожнов, А.В.Свешников. - Ташкент: Медицина, 1985. - С.256-273.
68. Рубакин Н.А. Психология читателя и книги : Краткое введение в библиотечную психологию. - Москва: Книга, 1977. - 264 с.
69. Селье Г. Стресс без дистресса. - Москва: Прогресс, 1979. - 124 с.

70. Семенов В.Е. Психологическое изучение интереса к поэзии / В.Е.Семенов, Н.Н.Магузова, Л.В.Фаустова // Психологические проблемы чтения: Сб.науч. тр. / Ленингр.гос.ин-т культуры им. Н.К.Крупской. - Ленинград, 1981. - С.47-52.
71. Ситникова Л.А. Учет особенностей современной социокультурной ситуации в организации обслуживания читателей массовых библиотек // Актуальные вопросы совершенствования обслуживания читателей: Сб. науч. тр. / Гос. публ. б-ка им.М.Е.Салтыкова-Щедрина. - Ленинград, 1987. - С.9-18.
72. Скотникова О.А. Использование психологических методов изучения отношения читателей к библиотеке в целях улучшения их обслуживания // Актуальные вопросы современного обслуживания читателей. - Ленинград, 1987. - С.19-24.
73. Смолина Е.В. Общение как фактор эффективности индивидуальной работы с читателем: Автореф.дис. / Лен. гос.ин-т культуры им.Н.К.Крупской. - Ленинград, 1989. - 16 с.
74. Соколов А.В. Библиотекарь - 90 / А.В.Соколов, Л.Н.Афанасова // Сов.библиотековедение. - 1992. - 3/4. - С.53-70.
75. Стельмах В.Д. Библиотека в оценках и представлениях современных читателей // Сов.библиотековедение. - 1987. - 2. - С.12-20.
76. Таловов В.П. О читательской психологии и теоретических основах ее изучения/ Ленингр. гос. ун-т. - Ленинград, 1973. - 77 с.
77. Ташлыков В.А. Психология лечебного процесса. - Ленинград: Медицина, 1984. - 192 с.

78. Тихомирова И.И. О классификации читателей и дифференцированном руководстве чтением // Сов.библиотекосведение. - 1978. - 6. - С.43-56.
79. Трофимова Г.С. Исследование личности больного в условиях курорта при помощи художественной литературы // Психология и деонтология в комплексе лечения и реабилитации больных на курорте: Тез.докл. - Харьков, 1979. - С.178-180.
80. Трубников С.А. Культура чтения как критерий общей типологии читателей // Сов.библиотекосведение. - 1980. - 1. - С.28-38.
81. Трумплайте М. Социально-психологическая характеристика читателя Государственной республиканской библиотеки // Конференция молодых специалистов республиканских библиотек Советской Прибалтики: Тез. докл. - Рига., 1984. - С.21-22.
82. Умнов Б.Г. Теоретические и методологические проблемы типологизации читателей // Проблемы дифференциации читателей и психологии чтения: Сб. науч.тр. / Лен.гос.ин-т им.Н.К.Крупской. - Ленинград, 1980. - С.5-37.
83. Франкл В. Человек в поисках смысла. - Москва: Прогресс, 1990. - 367 с.
84. Финк Е. Основные феномены человеческого бытия // Проблема человека в западной философии. - Москва: Прогресс, 1988. - С.357-403.
85. Фромм Э. Иметь или быть. -Москва: Прогресс, 1990. - 336 с.
86. Ханго К. Психологическая служба в научной библиотеке Тартусского университета // Сов. библиотекосведение. - 1989. - 4.- С.55-57.

87. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : В 2-х т. - Москва: Педагогика, 1996.
88. Философия и медицина / под ред. В.Ф.Сержантова, А.А.Королькова. - Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. - 312 с.
89. Чачко А.С. Библиотечная професиология в системе дисциплин документально-коммуникативного цикла // Актуальные проблемы оптимизации обслуживания читателей. - Тарту, 1986. - С.36-39.
90. Шафир Я. Очерки психологии читателя. - Москва, Ленинград: Гос. изд-во, 1927.- 88 с.
91. Шира Дж.Х. Введение в библиотековедение: Основные элементы библиотечного обслуживания: Пер. с англ. / под ред. Н.С.Карташова. - Москва: Высш.шк., 1983. - 256 с.

1870-1871
1871-1872
1872-1873
1873-1874
1874-1875
1875-1876
1876-1877
1877-1878
1878-1879
1879-1880
1880-1881
1881-1882
1882-1883
1883-1884
1884-1885
1885-1886
1886-1887
1887-1888
1888-1889
1889-1890
1890-1891
1891-1892
1892-1893
1893-1894
1894-1895
1895-1896
1896-1897
1897-1898
1898-1899
1899-1900
1900-1901
1901-1902
1902-1903
1903-1904
1904-1905
1905-1906
1906-1907
1907-1908
1908-1909
1909-1910
1910-1911
1911-1912
1912-1913
1913-1914
1914-1915
1915-1916
1916-1917
1917-1918
1918-1919
1919-1920
1920-1921
1921-1922
1922-1923
1923-1924
1924-1925
1925-1926
1926-1927
1927-1928
1928-1929
1929-1930
1930-1931
1931-1932
1932-1933
1933-1934
1934-1935
1935-1936
1936-1937
1937-1938
1938-1939
1939-1940
1940-1941
1941-1942
1942-1943
1943-1944
1944-1945
1945-1946
1946-1947
1947-1948
1948-1949
1949-1950
1950-1951
1951-1952
1952-1953
1953-1954
1954-1955
1955-1956
1956-1957
1957-1958
1958-1959
1959-1960
1960-1961
1961-1962
1962-1963
1963-1964
1964-1965
1965-1966
1966-1967
1967-1968
1968-1969
1969-1970
1970-1971
1971-1972
1972-1973
1973-1974
1974-1975
1975-1976
1976-1977
1977-1978
1978-1979
1979-1980
1980-1981
1981-1982
1982-1983
1983-1984
1984-1985
1985-1986
1986-1987
1987-1988
1988-1989
1989-1990
1990-1991
1991-1992
1992-1993
1993-1994
1994-1995
1995-1996
1996-1997
1997-1998
1998-1999
1999-2000
2000-2001
2001-2002
2002-2003
2003-2004
2004-2005
2005-2006
2006-2007
2007-2008
2008-2009
2009-2010
2010-2011
2011-2012
2012-2013
2013-2014
2014-2015
2015-2016
2016-2017
2017-2018
2018-2019
2019-2020
2020-2021
2021-2022
2022-2023
2023-2024
2024-2025

OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS

0,80

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304050997

L 99-3
L 423

1